

شورا

اوچنچى يىل

عدد ۸ * سنه ۱۹۱۰

۱۱۸

اورنورغده اون بيش كونده بر حيققان اربى
قى و سياسى مجموعه در

مندرجهسى:

ابن خلدون، الك مشهور
والوغ اسلام مؤرخى:

باشقردلر، ما بعدى .

م . هادى .

قبردن تاوشلر، خالد ضيادن

ترجمه . عبدالرحمن سعدي .

قرغزلارنىڭ تارىخىنه عائد .

اويتور .

ميشارلر VII . تلانچى وسودا-

گولكلرى، سفاھت .

ظريفى بشيرى .

روسىيەدە مسلمان مسئلە

سى . بو خصوصە بروسنىڭ

فكرى . ف . ك .

غاللىي يولدىزى . رسمى بلەن .

چين مەلىكىتىنە اسلامنىڭ

دخولى حقنىدە صحيفە

تارىخىيە .

رحمە الله يلكىبايى .

مطبوعات خلاصەسى .

تربىيە وتعليم . بالالرنى تربىيە

و آنلرنىڭ اخلاقى تەھدىب .

عبدالقويوم بهمانى .

تاشلانمىش بالالار .

روسچەدن ترجمە .

محبوب جمال آقچورىنا .

يادكار . عالمجان ، صالحجان

وعبدالله حضرتلرهم عبدالحميد

كارا كوف رىسلىرى . (علاوہ)

اشعار . هجولر: آبدىل آبدو-

ليچ كە، شيخ سعديدن، بونچى

آپرىلدە زيارت پارتىتەن بيار-

گان «دوستما» . دردمند .

باز يتە . آخوند شرف الدين

الكوستراماوى

متنوعە . اوقوباز و بلمە و چيلر

كتبخانەمى؟ وغيرلر .

چن بخت . (كايە) آنتقى .

امام غزالى رسالە سيني

انتقاد . ع . سويندك

۱۱۸

كلكى قدر مسخره قىلدىلر، اوز يانلرىنه بوندای
آول بالاسىنىڭ كروب اوقوينى اوخشاتمادىلر، دىقالمىرىنه
صغرمادىلر.

كونلرنىڭ بىرىدە غايت آچىغى كلكىكىدە يتىم بالا،
مكتىب شاگردلىرىنه: « سز بىم كىمولرىمدىن كوله سز،
يتىم و فقيرلىگىم ابلە مسخره قىلە سز، گوزل بىلوگىزكە:
بايلىق بىر آياقدىر، آدم اوغلىنىڭ ھىمى بايلىقىدە و آنا
مىرتىلەردە دىگل، بو ايسكى و ىرتق كىمولرنىڭ اىچىدە
كىم وار ايدىكن اوزاق وقتلر اوتماز، آكلارسىز
(قولنى كوكرىنە صوغوب) بوندە ھەمەگىزنى بىكە ايدەچك
بىر آدم واردر! » دىە خطاب ايتدى. اوشبو وقت
بوگدا جواب اولارق شاگردلرنىڭ نە دىدىكىلرى و بوندىن
صوگ نىندى اى معاملەلردە اولدىقلىرى بىلرگە معلوم
توگىلدىر. معلوم اولانى شولدىر كە اوشبو كوندىن ۳۰ بىل
صوگ بىم يتىم بالامز « پارىژ » دە بىوك اىمپراطور
اولارق تىخت كە چىقىمش و بتون « پارىژ » شەرى
دە « ياشاسون اىمپراطور! ياشاسون ناپالىون! » دىە
قىچىقمىدەلر، تاوشلىرىنى بولوتلر اوستلرىنە چىقار-
مىدەلر، بىوك پادشاھلر تىرىك تعظىم و احترام
ايتىمكە ايلچىلر كوندىمكەلر ايدى. اوشبو يتىم بالا
ناپالىون بونا پارت ايدى. « ھىملى بالا » دىگامى ؟

« شورا » اوقۇچىلرىدىن بىرى: « ياز و طانى
طورغان اوغلىلرم و قىلرم - شورا - نى كوتوب
طورالر، كلكىكى كوندە جىولشوب قابندە اولان ياز و-
لرنى اوقىلر، شوندىن قىزق تابالر » دىە يازدىغى اىچون
بو حكايتنى شولرغە باغشلاب يازدىق. اگىردە بونى
اوقوب قىزق تابىسەلر دىغى خىر فىلورسىز، بىلكە
شونىڭ كىنى باشقە حكايتلەردە يازلور .

اداره

ھىملى بىر بالا .

« قورسىقە » آطەسندە بىر ياش آدواكت لىتتىنا
اسمىدە غايت گوزل اولان بىر قىز ابلە نىكاحلىنىش
ايدى. بىر قاچ بىللىر صوگ آدواكت وفات اولوب
خاتونى لىتتىنا فقير حالندە ۸ عىدد يتىم بالا ابلە طول
قالدى. عفىقە اولان بو خاتون اوشبو بالالىرىنى كوپ
مشقت ابلە تىرىپە ايدىر ايدى .

« آدملىرنىڭ دىنادە اولان سعادىت و شقاوتلىرى
آنالرنىڭ تىرىپەلرىنە باغلىدىر » دىلرلر . لىتتىنا اوشبونىڭ
اىچون بالالىرىنى تىرىپە ايتىمكە بتون غىرتى ابلە
طرىشىدى، خىلقارى بوز ولماسون دىە صارقلىر آرتىدىن
يورۇچى كىتۇچى مىثالندە بالالىرنىڭ بتون يورمىش طور-
مىشلىرىنى كوزانتوب طورر ايدى .

بىم بو اورندە سويلەپك بالامز اوشبو سكر
بالا آراسىدىن اىكنچىسى اولەچقدىر . بو بالا ۶ ياشىنە
چىقىدىغى صوگ لىتتىنا اوزلىرى طورمىدە اولان اولنىڭ
مكتىبنە تابىشردى . مكتىب كە يوردىكىدە اوزى كىنى
بالالر بوگدا باچقىلر تاشلىر ابلە آتارلر، كوپ وقت
يالانغاچ آياقلىرىنى قاناتورلر ايدى .

۱۰ نچى ياشىنە چىقىدىغىدە آطەنىڭ غوبىرناطورى
بىر قىدر بالالىرنى عىسكر مكتىبنە اوقور اىچون دىە
خىزىنە حسابىدىن « پارىژ » شەرىنە بىباردىكىدە بونلر
آراسىنە بىم بالامز دە الاكىدى . « پارىژ » اورامىنە
واروب كوردىكىدە يورتلرنىڭ زولقلىرىدىن اوراملرنىڭ
زىنتىلىكلىرىدىن، شەرنىڭ مھابت و سلطنتلىغىدىن بالانىڭ
ھوشى كىدى، سلاگايلرىنى آغزوب واردىغىنى سىز-
مىدر ايدى . حكومت بىنالىرىنى، اىمپراطور سىراى
لرىنى كوردىكىدە بتون طوغانلىرىنى ھنى آناسىنى دە
اونوتدى .

اوستى باشى آلاما، آياغى يالانغاچ اولان بو
فقير و يتىم بالانى كوردىكىلەردە كىنازلر و دورورلر
بالالىرى نىعجب ايدوب پىك اوزون كولىدىلر و قوللردىن

عدد ۸
آپریل ۱۵ ۱۹۱۰ سنه

ربیع الآخر ۱۸ سنه ۱۳۲۸

شہر آدمیر والوغ حادیر

ابن خلدون

ظہور ایدوب ابن خلدون آتا و آناسینی، افربا و استاذلرینی غائب ایتدی و اوشبو جہتدن الوغ قایغوغه توشدی. اوشبو حسرتینی بر آرز اولسده اونودمق نیتی ایله آفریقاگه سیاحت ایدرگه طور۔ دیغنده تونس حا کهی ابواسحاق تکلیفی ایله ۷۵۳- ۱۳۵۱ تاریخده آکا کاتبلك خدمتنه کردی. بونکہ بر قدر وقت دوام ایتدکندن صوگ «سبتہ»، «جزا- ئر»، «تلمسان» و «بکره» طرفلرنک سیاحت ایتدی و شول برده اولان حا کمار و پادشاهلردن کوب حر- منتر کوردی.

ابن خلدون پک یاش بر یکیت اولدیغی حالده علم و فضل ایله شهرتی چیقوب اسمی تیللرده و مجلس لرده سویلانور، حسن خلقی و معرفتی ایله مدح اولنور ایدی؛ اوشبو وقت فاس سلطانی اولان ابوعنان طر- فندن چاقارلمقله ۷۵۵- ۱۳۵۴ ده «فاس» که کلدی و کنديسی هیچ آرزو اینمادیکی حالده سلطاننک تکلیفنه کوره کاتبلك خدمتنه کردی. میقده چیقماغان بر یکیتنک بوندی بیوک اورننی اشغال ایتدیکندن کنديسینه حاسدار ظہور ایدوب اوزاق و قتلر اوتمادی اوشبو حاسدارنک افترا و نزویرلری سببلی اورنندن عزل و حبس اولندی. حبسده وقتنده سویلهمش اثرلی قصیدلری و بینلری وارد.

مشہور اسلام مؤرخلرنن اولان بو کیمسہنک کنبہسی ابو زید، لقبی ده ولی الدین اولوب اسمی عبدالرحمن بن محمد بن محمد بن محمد در. «ابن خلدون» دیه مشهوردر. اونچی باباسی اولان «خالدون بن عثمان» جزیره عربده اولان «حضرت موت» ولایتندن اولوب، اندلس مملکتنه هجرت ایتدی و «قرمونه» ده مقام طوتدی. صوگره ابن خلدون بابالری «قرمونه» دن «اشبیلیه» شهرینه (بو کونده اسپانیہده ولایت مرکزی اولان «سویل» اسمنک مشہور و بیوک بر شهردر) کوچدیلر. اوچو- نچی قرن هجریده اوشبو شهرنک معتبر فامیلیلرنن اولوب کوب بر صولرغه مالک اولدقلری معلومدر. «اشبیلیه» اسپانیوللر طرفندن ضبط ایلدیکی صوگ ابن خلدون بابالری بوندن هجرت ایدوب کیتدیلر و «تونس» گه واروب اورنلاشدیلر.

ابن خلدون ۷۳۲- ۱۳۳۲ تاریخ شهر رمضان باشنک «تونس» ده دنیاغه کلوب اوزینک آناسندن و شول وقتده علم ایله ممتاز و کمالت ایله معروف اولان بر چوق استاذلردن تحصیل علم قیلدی. تونس ولایتنده کوچلی بر طاعون خستہلگی

حبسندن چيقارلوب احترام ايله حكومت مأموريتنه تعيين فيلدى. فاس حاكمندن رخصت آلوب ۷۷۶-۱۳۷۴ ده ينه «اندلس» گه كندى و ابن احمر طرفندن بيوك احترام ايله وزير لسان الدين يرينه وزير تعيين ايدلى. عائله لريني كتورمك اولوب تلسمان گه واردىغنده تلسمان حاكمى مأموريت ويررگه ايسنديكنده امور سياسيهدن نفرت ايتديكنى بيان ايله اعتدار فيلدى و «بنو سلامه» قلعه سينه كيتوب مطالعه گه و مشهور تاريخى يازارغه كرشدى. ۷۸۰-۱۳۷۸ تاريخنده ابن خلدون، اوزينك

اصل وطنى اولان «تونس» شهرينه قايتوب درس ايتورگه باشلادى. علم اهللرى و شاگردلر، بالغه جيولمش چين مثالنده اطرافينى ساروب آلديلر. بو حالنى كوردىكنده ملالر حسد قيلولب هجوم ايدرگه كرشديلر. عوامنى اغوى قيلولب افترا و تزويرلر ترتيب ايتديلر، بونلرنگ جفالرندن قورتولمق نيتى ايله مجبورى صورتده ۷۸۴-۱۳۸۲ شعباننك دكزده «اسكندريه» گه سفر فيلدى. دكز اوستنده قرق تاو لك اوتديكنك «اسكندريه» گه يتدى و آندن قاهره گه كلوب جامع ازهرده تدريس ايدرگه باشلادى. مصر سلطانى برقوق طرفندن امام مالك مذهبنده قاضى القضاة تعيين اولنوب بر قدر ييللر طوردى ايسهده توره لرگه مداره ايتماديكندن حكم وقتنده هيچ بر شفاعت قبول ايلاماديكندن طوغروسى اوزينك طوغريلقى سببندن بو وظيفه سندنده استعفا قيلورغه مجبور اولدى.

ابن خلدون ۷۸۹-۱۳۸۷ تاريخى رمضاننده حج سفرينه كندى و حج فيلدى صوكت تكرار مصرغه قايتدى و ۷۹۷ ده مشهور تاريخى يازوب تمام فيلدى.

شامغه واردىغنده، اول مملكتلر تيمرلنگ طر- فندن ضبط اولنوب ابن خلدون هم بونك قولينه توشدى. فقط تيمرلنگ كوب التفاتلر قيلولب مصر مملكتنه اوزاتمشد. (۸۰۴-۱۴۰۰ ده).

«تونس» ده فالان عائله سى اوزينك چاقروينه

ابوعنان وفات اولديغندن صوكت ابن خلدون حبسندن آزاد اولنوب «فاس» حاكمى ابو سالم اوزرينه كاتب اولندى (۷۶۰-۱۳۵۹ ده). بو اوزنده دخى بر قدر ماجرالر كچردىكى صوكت اندلس مملكتنه سفر فيلدى و ۷۶۴-۱۳۶۲ ربيع الاولنده «غرناطه» شهرينه كردى و مشهور وزير لسان الدين ابن خطيب (۱) دلاىتى ايله پادشاه ابن احمر حضورينه قبول ايدلنوب زور احترام كوردى. بوندى خرسيتيان مملكتنى اولان «قشتاله» گه واردىغنده پادشاهى طرفندن اكرام اولندى. «اشبيليه» ده آتا و بابالردن قالمش يرلر ينى كير و قايتارمق شرطى ايله قشتاله پادشاهى «اشبيليه» ده قالمقنى تكليف ايتدى ايسهده ابن خلدون بوكتا رضا اولمادى و كير و قايتوب كندى.

«غرناطه» غه قايتديغنده خاتونى و بالالرينى صاغنديغنى سبب كوستروب، سفر قيلور ايچون ديه ابن احمر دن اذن صورديغنده ابن احمر بوكتا رضا اولمادى بلكه خصوصى صورتده كويمه ييارتوب عائله سيني «غرناطه» غه كتورتدى.

صوكت حاسدلر ينيك تون كون سعيلىرى سببندن وزير لسان الدين ايله آرالر ينه صالحونلق توشديكندن ابن خلدون «غرناطه» دن كيتدى و «بجايه» گه واردى و آنك حاكمى ايسه ابن خلدوننى اوزينه وزير نصب ايتدى. اوشبو وظيفه سيني ادا قيلولب طوردىغنه دشمنلر سو قصبينه مبتلا اولديغندن استعفا قياورغه مجبور اولدى و صحراى كبير طرفنده اولان «بسكره» گه كيتوب شول يرده اقامت اختيار فيلدى.

بوندى صوكت تلمسان حاكمى ابو حمو طرفندن ايلچى اولارق «اندلس» گه واردىغنده فاس حاكمى طرفندن توقيف و حبس ايدلى. بر كون صوكتده

(۱) غايت عالم و فصيح بر وزير اولوب «الاحاطه فى تاريخ غرناطه» اسملى بيوك بر تاريخى وارد. احمد المقرينك: «فتح الطيب من غصن الاندلس الرطيب و ذكر وزيرها لسان الدين بن الخطيب» نام دورت بيوك جلدده اولان اثرى اوشبو وزير حقتك تأليف ايدلمشدر. لسان الدين ابن خلدوندى ۱۹ ياش الوغ ايدى. حبس ايدلنوب غايت فلاكتلى روشده قتل اولندى.

فرنگلر نظرندە ابن خلدوننىڭ شەرتى اوشبو مقدمە سېيىندىر . عرب لسانىنىڭ محسنانىنە واقف اولان كېمەسلەر بونىڭ عبارتى گوزللىگىدىن حيران قالورلر . اما تارىخىدىن بحث ايدىلمش جزلر يەنە كىلنچە : بونىڭ مدح ايدىرگەدە انتقاد قىلىنورغەدە تېوشلى جەتتى وار در . عربلر ، بربىرلرنىڭ تارىخلىرى حقندە آوروپا مؤرخلىرىنىڭ معلوماتلر يەنە ماخذ اولەچق روشدە تفصيل ايلە يازمقى اوشنداق ترك قوملىرى و دشت قېچاق حكومتى حقندە خېلى درست خېرلر درج ايتىمكى جەتتىن مدح قىلىنور .

عبارتىنىڭ چوالچق وربطسىز اولمقى ، يوزلر ايلە يىللر حقندە بىر شى يازمقسىز يىن مەھل قالمقى ، اشخاص اسملىرىنىڭ املالىرىنىڭ خىطالىرى و نىسخەسىندە آچىق قالمش اورنلر كۆپلىگى ، واقىقىلارنىڭ ترتىبسىز لىكى ، قىطلىرى و آشورلر ، عبرانىلر ، يونانلو و روما لولر حقندە آرتق فسقە يازلمقى ايلە انتقاد قىلىلورلر . ابن خلدون تارىخى اڭ ايلك مرتبە اولەرق فرانسىلردىن « بارون دى سلاين » اجتهادى ايلە ۷ بىوك جلدە ۱۲۶۷ - ۱۸۵۱ دە جزائردە و ۱۲۸۴ - ۱۸۶۷ دە مصر دە « بولاق » دە طبع اولنىشىدىر . مقدمە سى اوزى گنە ۱۲۶۲ - ۱۸۴۷ دن ۱۲۶۷ - ۱۸۵۱ گە قدر جزائردە و كاتارمار اسمندە بىر مستشرق طرفىدىن ۱۲۷۴ - ۱۸۵۸ دە ۲ جلد دە « پارىژ » دە ؛ آندىن سوڭ ۱۲۹۶ - ۱۸۷۹ دە و ايكىنچى دفعە ۱۲۹۹ - ۱۸۸۲ دە ، اوچونچى دفعە ۱۳۱۹ - ۱۸۹۱ دە « بىروت » دە طبع اولنىشىدىر . اوشبو مقدمەنىڭ تركچە و فرانسىزچە ترجمە ايدىلىكى مرويدىر . ابن خلدون ھجرى ايلە ۷۶ ياشىنە ايرشوب ۸۰۸ - ۱۴۰۶ دە مصر دە وفات اولدى (۸۰۶ ھىم ۸۰۷ دە وفات اولدى دىيوچىلر ھىم وار) .

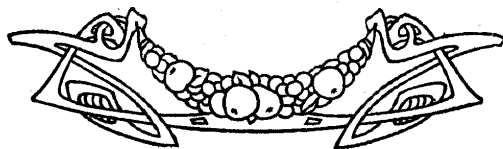
كوره مصرغە ھجرت ايدىنوب كىلدكلىرىدە كۆپمەلىرى دكزىدە غرق اولوب ابن خلدوننىڭ خاتونى ، بالالىرى و اقراپاسى تاما ھلاك اولدىلر . بو سېيىدىن ابن خلدون فرانسىز مصىبتلىرگە دوچار اولدى .

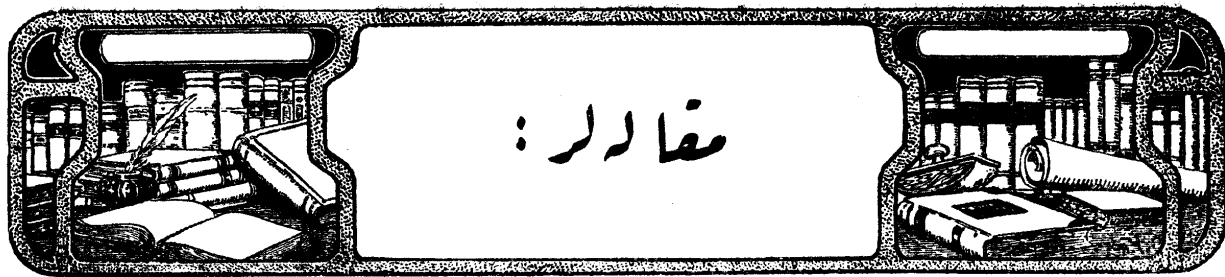
بوندىن سوڭ ابن خلدون حكومت اشلىرىدىن و عەومىيت اوزرىندە خلق آراسىدىن چكلوب ھەرىنى تاليف و مطالعە ايلە كچرىشىدىر .

ابن خلدون اوز عصرىنىڭ اناپىلى عالەملىرىدىن و مستىننا فاضللىرىدىن خصوصا اجتماعى و ھەمرانى ھاللىر ايلە تارىخ فلسفەسىنى بىلوچى نادىرلردىن اولمىش ايسەدە ھىچ بىر اورندە باصوب اوطوروب نشر علم قىلمق و درس ايلە شىغللىمك نصىب اولمامشىدىر . بىچارە ، بتون ھەرىنى ھاسىلار زھرىب ، ھىر بىر اشىنە مانع اولوب طورمىشلىرىدىر . ابن خلدون غايت صاف خىلقلى و ھالى جناب اولدىغىدىن بونلرغە مقابلە ايتمامش و مدافىلەلر ايلە مشغول اولمامش ، شول جەتتىدىن كىدى سى بتون ھەرىنى فلاكت و نكىت ايلە كچرىشىدىر . ابن خلدوننىڭ ادبىيات ، منطق و باشقە فنلرگە دائىر تاليفلىرى و گوزل اشعارى كۆپ اولمىش ايسە دە شەرتى تارىخ ايلە اولمىشىدىر .

« غرناطە » شەھرى حقندە اولان تارىخىدىن يازمە بىر نىسخەسى بوكوندە اسپانىيەدە « اسكورىيال » كىتبخانىسىدە محفوظ اولنور .

« العبر و ديوان المبتداء و الخبر فى تارىخ العرب و العجم و البربر و من عاصرهم من ذوى السلطان الاكبر » اسمىدە اولان تارىخى اڭ مشھور اثرلردىدىر . اوشبو تارىخنىڭ مقدمەسى فرنگى عالەملىرىنە آنچىق اوشبو عصر دە غنە معلوم اولان ھەمرانى و اجتماعى ھاللىرىدىن بحث ايتدىكىدىن و تارىخ فلسفەسىنى مشتمل اولمىغە عبارتى فصیح و بليغ ، غايت لىدىلى ترتىب ايدىلىكىدىن ھىچ وقت بازالرى توشمىيەچك اثرلر .

مقاله لر:

بخارا مملکتی (*)

احوال تاریخیه سی

بخارا مملکتینڭ ایسکی و بئگی اوله رق ایکی تاریخی واردر. ایسکی تاریخی ماوراء النهر (ترانسو-قسانیه) تاریخنن و یکیسی ده حاضرگی بخارا تاریخنن عبارتدر.

تاشکند تهر یولینڭ توشلک طرفنه اولان «آرال» دگزینه «جیحون» و «سیحون» اسمده ایکی بیوک ییلغه قویلور. ایشته «ماوراء النهر» دیه «جیحون» ییلغه سینڭ اوڭ طرفینه ایتولنور ایدی، لکن بونک اولان حکومتلر مذکور ییلغه نڭ صول طرفنی ده ضبط ایتد-یکلرنده ماوراء النهر اسمی اول یراری ده شامل اولدی. بخارانڭ ایسکی و یرلی خلقلری ایران قومینه وزداشت منهنه منسوب اولدقلری روایت ایدلنور. دین مبین اسلام ظهوری وقتنده بخارا مملکتنده «خاتون» دیه مشهور بر خاتون حکومت سورر ایدی. اسلاملر ایران و عراق ولایتلرینی ضبط ایتد-یکلری صوڭ بخارا مملکتینه ده آباق باصدیلر و ماوراء النهر حکومتی اوزلرینه تابع ایلادیلر.

اسلاملر بخارانی ضبط ایتدیکلری صوڭ اهالینڭ مسلمان اولمقی حقنده کوب اجتهادلر قیلدیلر. امیر قتیبه ۹۴ - ۷۱۳ تاریخنده اڭ ایلک مرتبه اولارق بر جامع شریف تأسیس ایتدی و عبادتلر نڭ فارسسی لساننده اجرا ایدلمکینه مساعه و یرلیدی، قرآن شریفی فارسسی لسانی ایله اوقولدیغی وقت رکوع فیلورغه ایدیکن بیلدرمک ایچون آرتلرنن «نکینتا نکینت!» و سجده که وارمقی بیلدرر ایچون «نیکونیا نیکونی!»

(*) باشی ۳ نچی عددده.

دیه قچقرلور و جمعه نمازینه واروچی بخارالیلرغه بیت المالدن ایکی درهم مکافات و یرلوب طورر ایدی. ایشته اوشبو قدر فدا کارلکار کوستردیکاری سببندن نهایت بخارا خلقینی اسلام منهنه کرتورگه موفق اولدیلر و نهایت بیوک بخارا مملکتی خراسان ولایتندن بر قسم ایدوب فالدر دیلر. لکن بوڭا قدر زرداشت، پوپرست و اسلام منهلری طوغر و سنده بر چوق قانلی صوغشلر اولوب کچدی.

اوچونچی قرن هجری آخرنده ظهور ایتدش اولان سامانیلر الوغ بر نفوذ و قوت کسب ایتدیلر، ماوراء النهر مملکتی ده تمام بونلر نڭ تصرفنه کردی. ۲۸۷ - ۹۰۰ تاریخنده نخت که چیقمش اولان اسماعیل بن احمد ماوراء النهری خراسان ولایتندن آیروب مستقل بر حکومت ایلادی و پایتختی ده «بخارا» شهری اولنور ایدی. اوشبو اسماعیل زماننده بخارا مملکتی کسب هنر، علم و معرفت طوغر و سنده پک یوقاری کیتوب مدنیت مرکزی سانالورغه باشلادی. عالم و فاضلر، ادیب و شاعرلر، محرر و فیلسوفلر ظهور ایدوب، بخارا شهری اسلام و علم دنیاسی اولدی. سامانیلر انقراضندن صوڭ ماوراء النهر حکومتی ساچوق ترکارینه کوچدی ایسه ده رسمی تل فارسیجه اولدیغندن ترکلکنڭ علامتی پک آز کورنور ایدی. سلچوقلر صوڭنده خوارزم شاهلر و آنلردن صوڭ ده ۶۱۴ - ۱۲۱۸ تاریخلرنده چنگیز خان تصرفنه توشدی. چنگیز خان، بتون مملکتی دورت اوغلینه تقسیم ایتدیکی وقت ماوراء النهر چغتای خان حصه سینه توشدی و اوشبو سببندن بو مملکتلر چغتای خاناغی و چغتای خلقی دیه شهرت کسب ایتدی. آز وقتلر صوڭ چغتای بالالاری و تورونلری اسلامه کلدیکلر.

ندن ماوراء النهر مملكتنى تكرار اسلام دولتى اولدى. چنگيز نسلندن اولان حكومت ضعيفلاندىكى صوڭ اويغور تركلردن اولان تيمرلنگ ظهور ايدوب بتون ماوراء النهر مملكتنى اوز قولينه آلدى. بوڭا پايتهختى «سمرقند» شهرى ايدى.

تيمرلنگ زماننده «سمرقند» شهرى شرقده اولان «غوبى» صحرا لردن باشلاپ استانبول ياننده اولان مرمره دڭزىنه قدر، ايرتاش يىلغە سندن هندستانده اولان «غانغ» يىلغە سىنه قدر اورنلرڭ مركزى اولور و دورت طرفينه امر و فرمانلر تارالسوب طورر ايدى.

تيمر نسلى منقرض اولديغى صوڭ ماوراء النهرنى «اوز باك» لر ضبط ايتديلر. فقط بونلر عصرنده ماوراء النهرڭ سياسى اعتبارى بتون بتونه غائب اولوب كچوك اولان يالگىز بر «بخارا» خانلغىدىن عبارت اولوب قالدى.

آل تيمردن صوڭ شيبانيلر و آنلردن صوڭ ده اشتر خانيلر (*) حكومت سوروب هر ايكى حكومت ايران و خوارزم ايله صوغشداقلىرى سببندن بتون قوتلرېنى تلف ايتديلر.

شيبانيلردن اوز ون مدت قدر حكومت سورمش اولان عبد الله خان بخاراده خيلى مدرسه لر، مسجد لر، كروانسرايلر بنا ايدوب يوللر صالحلردىغى و شهرلر آراسنده پوچتهار يورنلدىكى سببندن علم و معرفت، ثروت و مدنيت گوزل ترقى ايتمشيدى. قزاق خانلردن و بو كون روسيه ده اولان توكيلو-فلرڭ يراق بابالرى اولان توكيل خان بخاراغه هجوم ايتديكنده مغلوب اولديغىدىن اثرلنوب وفات ايتدى (۱۰۰۶ تاريغنده).

اشتر خانيلر انقراضىدىن صوڭ خاتونلر طرفىدىن چنگيز خان غە طوتاشمقدە اولان «منغت» لر حكومتى باشلاندى. بو كونكى خانلر ايشتە اوشبو «منغت» سلاله سنىدىلر. بونلردن بو كون گە قدر اون عدد

(*) اصللرى حاجطر خان شھرىدىن كلديكلىرى اچون بونلرغە «اشتر خانيلر» دىيورلر.

خان اولمشدر.

روسيه دولتى ايله بخارا آراسنده پك كوب عصر لردن بىرو سودا يورمش ايسه ده بو طوغروده لازم درجه ده مفصل معلومات يوقدر. پادشاه آليكىسى (۱۰۸۸-۱۶۷۷ دە وفات) طرفىدىن بخاراغه بر ايلچى هيئتى يبارلدىكى اوشبو هيئت ايجنده محمد يوسف فاسيروف اسمنده بر مسلمان اولديغى ده مرويدر. آليكىسىڭ اوغلى الوغ پيتر هم سودا معاملەسى

آچەق قصدى ايله بخاراغه ايلچى كوندرمىشىدى. (پيتر ۱۱۳۷-۱۷۲۵ دە وفاتدر). يلزاويته زماننده ۱۱۶۴-۱۷۵۱ تاريغنده بخارا و هندستان طرفلرېنه سودا قصدى ايله بر جماعت اورنوبورغ شھرىدىن چيقوب كتميشلر ايدى. (بونار ايجنده اسماعيل اسمنده برى اوز يىڭ سياحتنى رساله شكلك ترتيب ايتمشدر).

بوندىن صوڭ روسيه ايله بخارا آراسنده سودا كر-وانلرى يوروب ايلچيلرده كيلوب كيتوب طورمشلردر. مظفر خان، خوقند حكومتى ايله صوغشديغى

وقت، روسيه دولتى فرصتىدىن استفاده ايتمكله بخاراغه تابع اولان تركستان، چمكند و تاشكند شھرلرېنى ضبط ايتدى و رومانوفسكى اسمنده گنيرال قومانداسىڭ

اولان روس عسكرى ۱۲۸۳-۱۸۶۶ نچى يىل ۲۰ نچى مايدە «سيحون» يىلغەسى بوينده بخارا عسكرى ايله اوچراشوب آنلره غالب اولدى و مظفر خان عسكرىنى قاچارغه مجبور ايتدى. بوندىن بر ايكى يىل صوڭ روس عسكرى «سمرقند»، «كتە فورغان» وغير شھرلرېنى ضبط ايلادى. صوغش مصرفى اولهق اوزره مظفر خان روسيه گە ياروم ميليون سوم دان تولادى.

بوندىن صوڭ روسيه سودا گرلرى بخارانڭ هر يرنده و هر شھرىنده سودا قىلوب يوررگە ايركلى اولدى. اوشبو كوندىن اعتبارا بخاراده استقلال بتوب، روسيه گە تابع اعتبار اولنمشدر. بوندىن صوڭى حاللر هر كيمه معلوم اولديغىدىن تفصيلات و بىررگە لزوم كورلماز.

باشقردلر (*)

باشقرد پيرلرينڭ كيكياڭى و ياخشىلىقى، الوغ اورمانلار نده هر تورلى قوش، قورت و جانوارلار نڭ كوبلگى، باشقرد آره سنده بولغان كشىلار نڭ باشقرددن حساب اولنوب عسكرى خدمتدن عفو اولنوپ چىلغى، ياصاق نڭ آزلىقى، توز كوللار ندىن توز نڭ بوش آلنو- چىلغى ايسكى وقتدن بىرر چىت خاقلارنى قز قديره؛ هر كون و هر ساعت بو پيرلر گه كىلوچىلر آرتوب تورا ايدى.

كياوچىلر هر تورلى طائفهدن وار ايدى سده، كوبراڭى قزان گو پير ناسنده غى تاتار، چيرهش، چواش، ۋاتاك، موردوا كى طائفهلردن عبارت ايدى. ۱۷۱۰ سنه لده باشقردلر نڭ حسابى ۳۵ - ۴۰ بگدن ز ياده دگل ايكان، ۱۷۳۰ سنه لده شول چىتدن كىلو- چىلر نڭ كوبلگى سبىندن يوز بگدن آشوب كىتدى. باشقرد پيرلرى باشقردلر نڭ ملكى حساب ايدل كىندن، چىتدن كىلگان آدملر جىر ايچون باشقرد لرغه آنچه تولاب توررغه مجبورلر ايدى. ميشار طائفهلرى باشقرد پيرلر ينه كىلگان آدملر نڭ بىك ايسكىلرى اولدقندن بعضلرى اوزلر ينه مخصوص پيرلر گه مالكلر ايدى سده، بونلر نڭده كوبسى باشقرد لرغه آنچه تولاب تورا لر ايدى. لىكن ۱۷۳۶ نچى سنه ده پادشاه طرفندن بر اوكان نشر اولنوب، باشقرد پيرلرى خزينه يه آلدى و بونڭ ايله برابر باشقرد لر نڭ پيرر گه خواجه لىكلرى بىرلوب، بو پيرلر ده بولغان باشقه طائفهلر باشقرد لرغه قول حكمنده اولودن آزاد ايدلى. چىتدن كىلگان آدملر ده بويله اير كىنچىلك اولغاچ، كىلوچىلر نڭ سانى تاغن بر نچه اولوش آرتدى. برنچى حساب بو نچى تىپتار و بويىل طائفهلر ينڭ سانى ۱۱۲۹۴ جانندن عبارت ايكان، ايكنچى حسابده ۲۹۸۲۰ جانغه يىتمش ايدى.

(*) باشى ۷ نچى عددده.

كر ك باشقرد و كرك باشقه اولسون باشقردستانده تورغوچى اهلينڭ خزينه يه و بىر دىكلرى داخود (ويروگو) بىك آز ايدى. مثلا، يورت حسابى ۸۳۹۵ ككه ايرشكان ياصاشناى باشقردلردن سنوى ۲۰۵۴ سوم ۷۸ تىن ياصاق آلنوب، هر برسى بر نچه جماعتدن عبارت اولغان يورت باشينه ۲۵ تىندن آرتق دوشمىدر ايدى. اما ۱۳۳۱ يورتدن عبارت طارخانلر بو يا- صاقننده تولامىلر ايدى. ميشار طائفهلرى اوللرده ياصاق توليلر ايدى سده، باشقرد فتنهلرى آره سنده كوب ضرر كوردكلر ندىن حكومت بو ياصاقننده آنلردن عفو ايلمش ايدى.

بارسى ۵۶۵۵ يورتدن عبارت تىپتار و بو بىلرر غه ده بر وقت جان باشندن تولاو سالنمش ايدى. لىكن آورسندقلرى سبىندن هم حكومت ايچون بونلر ايله چوالوب تور و خطرهللى اولدقندن بو ياصاقنى بر آز وقته قدر توقىلنوب، يورت باشندن فقط ۴۹ تىن قدر كىنه يا- صاق آلنه ايدى هم بونلر، بو قدر آز ياصاق اوستينه توزننده صاتوب آلمىلر، عسكرده و بىر مىلر ايدى. شول حالده ايچكى روسيه ده اولان اهالى جان باشينه ۱ سوم ۷۰ تىن ايماننا توليلر، عسكرده و بىرلر تورننده خزينه دن صاتوب آلار ايدى. روسيه ايچر وسندن خلق هميشه كلوب تورغانغه خزينه يه كوب ضرر ايرشمكده هم باشقردستان اهالى سىنڭ باشقه لر ده نسبتا بويله آز ياصاق تولمكلرى عدالتسزلك كى كورنمكده ايدى.

ايشته شول سببلر ده بنا حكومت باشقردستانده تورغوچى اهلينده روسيه نڭ باشقه اهالى سىله بر صره يه قويونى استه يوب، اىڭ اول تىپتار، ميشار، چواش، بويىل كى طائفهلردن جان باشندن ياصاق و عسكرده آنو خصوصنده نيپلويفنڭ فكر ينه مراجعت ايدلى. نيپلويف بونلردن جان باشينه ۸۰ تىن ياصاق آلونى موافق كوردى. اما، عسكرده آنو خصوصنده بر آز صبر ايدونى موافق تايوب، حاضر گه فقط بيش يورتدن بر كشى آلوب كر بىوستلر گه بىاروب خدمت ايتدرونى موافق تايوبى.

گنیرالغه ایت، اورکز ایکنچی مرتبه بوندی اش ایله بونده کلوب بورمه، کلسهك سلامت کیتمازسك! ديه قینامی صوقمی اوفاعه قایتاروب ییمهردیلر. بو اشدیه باشلاب یورگوچیلر: ناتار جنسندن اسماعیل، میگیلی دیار، اورازایوف؛ چیرمش جنسندن کنجه بای ایلبورسفی، ایشپرط تیلیبایف، قوناقبای بیکریژف؛ چواش جنسندن چیریبای کاطیکییف، باطرشاه، آفجکت، چیریبایکیف نام آدملر ایدی.

عین شول وقتلرده اوصا یولنده غی «طاگای» قریه سنده تپتار و بویملردن ۳۰۰ قدر کشی جینالوب ۵-۶ کوندن اوفای تیکره سینه واررغه فرار ویردیلر. بوندن مقصودلری اوزلری اوفاعه کره ینچه گینه، نو-رهلرنی قورقتوب پادشاه حضرتلرینی کورو ایچون «پتربورغ» غه واررغه اذن آلو ایدی.

شولوق اوصا یولده «کرامت ایدلی» نام اسطر-شینانك قول آستنده غی تپتارلرگه یاکی یاصاقنی اعلان ایچون پیکارسکی فامیلیه لی بر روس وارغان ایدی. تپتارلر پیکارسکینك اوزینه تیمه سه لارده یاننده غی «ایگیلیدی» نام سوطنیکنی قیناب تاشلاغانلر ایدی. نیپلویف بو فتنه لردن خبر آلو ایله بر کیکشاش مجلسی جیدی. بو مجلسده اطرافلیچه فکر یورتکان صوگ، باشقرد و تپتارلرنك تیللرینی، اخلاق و عا-دتلرینی یاخشی بلدکندن «سیهون کوبلیتسکی» نام پالاکاونیکنی فتنه اورنلرینه ییمه روب وعظ فیلدررغه هم بو یاکی نالوگنك فویلو پادشاه امری ایله اولدقنی آکللاتورغه قوشلیدی. نیپلویف شول تیره نك میشار و باشقردلرینه «فتنه چی تپتار و بویملرینی باصشورغه، باشلقلرینی قایدیه کورسه لر آندن توتوب آلوب اوفاعه کوندیررگه» فرمان کوندردی.

سبر یولی تیکره سنده تورغوچی پالاکاونیک «لوطکین» گه، نیگه ایدکینی اوزلرینه بلد ریمچه گنه میشارلردن بر پولوق عسکر حاضرلب کرك وقتده تپتارلرنی باصارغه حاضر اولوب توررغه قو-شدی. شول آرده لوطکین «میلیکیس» قریه سنده ۳۰۰ قدر آدمك جیپولوندن نیپلویفکه خبر ویردی.

سینات نیپلویفك بو فکرینی معقول کوروب، ۱۷۴۷ سنه نك ۱۱ نچی ماینده بونلردن جان باشینه ۸۰ نین یاصاق آلا باشلارغه فرمان کوندردی. نیپلو-یوف فرماننی آلو ایله روسچه و تاتارچه تیللرده اعلانلر باصدیروب تیوشلی اورنلره تاراتدی هم اسطرشینالره، یارتی ییللق یاصاقنی بیک عدالت ایله جیوب کینرورگه قوشدی. یاصاق جیو وقتنده ترتیب و نظامنی کوزه تو ایچون باشقردستانغه ۱۶ دانه آفیتسیر کوندردی. بو آفیتسیرلرگه، خلق آره سنده آرزغینه یاکی نظامدن رضاسزلق علامتلری کورنه باشلادیسه تیوشلی اورنینه خبر ویر و ابله امر ویرلیدی.

قوشولغان کشیلر یاکی یاصاقنی کیلوب، صوری باشلاغاچده خلق بر آغردن فارشدیلر و «بو فرمان فقط گوپیرناتور طرفندن غنه چیغارلغان فرمان؛ پادشاه حضرتلرینك قوشوی. و بلوی ایله اولغان اش دگل» ديه جاهلانه فکرده بولنوب عموما توله مسکه اولدیلر.

سبر بولنده یاصاق جیونی کوزه تو ایچون «ایوان موسییف» دیگان آدم کوندلریش ایدی بو آدم «سو یوش آبرا کوف» نام اسطرشینانك قول آستنده غی «میلیکیس» اسملی اولغه واروب یاکی یاصاق جیو-لاچاغینی بائردی. بونی ایشدو ایله شونده جیولغان چواش، چیرمش، تانارلردن مرکب یوز قدر کشی بوکا هجوم ایندیلر. موسییف اوزینك ایدیه شلری باخمیتوف، رحمانقولف، جانبیردین، میخایل پاروشین ایله ایسکی بر ایوگه کروب بیکلکندیلر. لکن جماعت، ایشکنی واتوب کروب باخمیتوف ایله جانبیر-دیننی قولغه آلوب بیک قاتی قیناب، باخمیتوفنی آیاق قولینی به یلاب قاراولغه ویردیلر، جانبیردین کوچ حال ایله قورتیلوب «طالیش» قریه سینه سویوش اسطر-شیناغه قاچوب کیتدی، «پاروشین» نك کوسهك ایله صوغوب قولینی ایمگه تدیلر. شول آرا ده سویوش اسطر-شیناده تیزلک ایله «میلیکیس» قریه سینه کلوب بیتدی خلقی بونیده توتوب آلوب، کوسهك و قامچیلر ایله قیناب تلسز و ایسسز قیلوب قاراولغه ویردیلر، صوگره موسییفکه «منه، سین اوفاعه قایت، موندیه غی حاللرنی

ده قورقه باشلادم. بىك آزغنه طوقتاب طوردى ده ينه بولغان شيكلى غرلداغان بر تاوش بلهن ياگا. دن باشلادى، شول سوزلرنى سويلەرگه طوتندى: «هر طرفكنى تىكشروب قارا! همه ياغكان چولغاب آلغان شول عظمت خلقت، شول چىكسز كائنات؛ شول حدسز حسابسز دنياالر ايچنده سين نيسك؟!... اي فضاڭك (بوشلق) فارانغى بر موگشنده زرلهب يورگان بر بورتك طوپرافڭك سفيل، ضعيف بر مخلوق! سين، اوزكنى بر باپراق اوچندن تامغان بر طامچى چق صوندهغى مخلوقلردن بيوك، آلاردن آرتق مى حساب ايتەسك؟... سين، اوز- كنى بوكون جان ايلن طولو سويلا كاردن، ايتلردن عبارت كوره سڭ. لىكن بلميسك: بيچاره آلداناسك! چونكه باشكا شوندى بر كون كىلهچك كه: ايتلر كنى بوكلهب يورگان شول سويلا كلرك؛ طامرلر كنى طو- تروب، بتون تهنگنى صوغاروب سىنى باشاتوب طورغان شول قانلرك سىكا بولاي هر وقتنده خدمت ايتوب طورودن بالقورلر؛ ئە كرن، ئە كرن چروب بوق اولورلر. اوشنداق، شوندى بر ساعت كيلوركه حاضرندە شول كوكرا گڭ آستنده تپلدا تيبوب طورغان يورا گڭ اول بر ساعتده تمام تيرسنونوندىن طوقتار، سكوت ايتەر! منە، شول زمانلرده سيننى اولهچق سڭ، بيله سگمى؟ چروب، طوزوب بتكان بر قالب!...»

«اوشبو كونده تيبوب طورغان يورا گڭكڭ تيبەرگه باشلاغان برنچى مينوتندن تا صوك مينوتينه قدر اوتكان بتون عمر ك حنى فضاڭك كوچك برير ينگنه آلغان همه، سينك حاكىمنى بلهن ماقتانغان شول بر ذره طوپرافڭنگنه عبارت اولغان يرڭك عمرينه كوره نيدر، بله سگمى؟ هيچ!...»

«منە، بتون تركلكڭك بتون عمر كڭك همه سرلرنى بالقز شول سوز جىغان، همه اول سرلرنى بالقز شول سوزگنه تاما آڭلاته آلاچق! اوتكان زمانلرنى توشون؛ زمانڭك تيره نلكلرينه فكر كنى يوزدر؛ شول ير عمرينك برنچى مينوتنى اويلا، تفكر ايت، كه اوتكان شول چىكسز عصرلر ايچنه سين نيندى بر نرسه

نيپلوييف ياڭدان كىكاش مجلسى باصاب، گنيرال اشطوكماننى ۱۷۴۹ قدر عسكر ايله اوافغه كوندردى. بونلرڭك ۱۵۳۵ قدرسى منتظم عسكردن، ۳۱۴ قدرسى چوقنغان قالمق، ميشار، باشقردلردن عبارت ايدى. اورنبورغدن وعظ و نصيحت ايچون كوندير- لگان كوبيلتسكیده فقط ميشار و باشقردلردنغنه توزولگان بر فزه ايله واروب جيبولغان كشيلىرىنى تاراتوب بيبەرگه، باشلقلرينى قولغه آلوب اوافغه كونديرگه بوپرامش ايدى.

نيپلوييف مأمورلرگه، اوفانك هر طرفندهغى باشقردلرغه شمچيلر كونديروب، حال و حركتلرنين خبر آلوب توررغه قوشدى، چونكه نيپلوييف باشقرد لرنكده تيبترلرگه قوشيلوب كيدولردن قورقادر ايدى.

بوقاريدە فون اشطوكمانڭك بر قدر عسكر ايله اوافغه كوندرلديكى ذكر اولنمش ايدى. بو ذات كيتديكى وقت نيپلوييف بوگا «فتنه اورنینه وارغان صوك مەكن قدر ياخشىلق ايله سوزنى آڭلاتورغه برده مەكن اولماغاندهغينه فورال استعمال ايدرگه و هر حالده خاتون قز بالاچاغالرغه هم ماللرينه تيمه- سكه» ديه توصيه فيلوب كوندردى هم نيپلوييف، فتنه زورغه كيدوى تقديرنده حاضر اولوب تورسون ايچون ۱۵۰۰ جايق قزاقيله بر پولق عسكردە ترتيب فيلوب قويدى.

(آخري وار)

م. هادى.

قبردن تاوشلر (*)

دؤلفى خالدضيا مترجمى عبدالرحمن سعدى

قبردن كيلگان بو يه مسز تاوش مېنى طاغن بىك يامان قورقوندى، هوشسز اولدم. بر قبردارغه

(*) باشى ۷ نچى عددده.

گنه بولوب فالاجقساڭ ؟ . . . »

اوشبو زمان كوك يوزنى قالون بر فارانغيلق فاپلاغان، بتون طبيعت بلوط ايچنده قالغان ایدی . مین ایسه کوزلرم آفاغان، ایسسز وهوشسز بر حاله همان تگلی ایدم . لکن بو یرگه کیلگاج ناوش یومشاغراق بر روشکه کرگان ایدی، دیدیکه :

« كوك يوزنده غایت قزو بر حالده زرلهب بورگان اوت بخارندن عبارت بر کره نی کوره سگمی ؟ اول، قویاشدن قوبوب، آنلوب چققان؛ یا ایسه عمری بتوب قرلغان، وانلعان بر سیاره نڭ حدسز حسابسز قرقلرینڭ برندن تبخر ایتکان بر بخار کتله- سیدر. اوتلر ایچنده خارق العاده شهب، بر حرکت ایلن ایلنوب، زرلهب یوری. اجرام سماویه نی بر برینه ئله کدروب، کوچه لرلی اطرافنده ایلن سروب طورغان، جاذبیت قانونینه ایاروب، اوزینه مخصوص بر دائره ده، قویاش اطرافنده عقللر ایرشمیه چک قدر بر یرافلقد قویاشغه اسپر بولوب، زرلهب، ایلنوب اوچوب، یوری. منه، شول بخار کتله سنی بله- سگمی ؟ بو، اوشبو کونده اوستنده عمر کیچر دیگنڭ یرنڭ صیقلق زمانی ایدی . »

« اوز کوچکلیگنڭنی ایسکا توشورگان زمانلرده زورلغینه ایسک کیتکان، یورا کلرک تتره گان شول بر، بخار حالنده حاضرگی زورلغینه قاراغانده بوز مڭ قابات بیوک ایدی. قویاش، بو زور کره نی فضانڭ حسابغه صیماز، یراق بر یرینه ته گره توب یبا- روب، بر اوبنچاق قدرده کورمیچه کندی اطرافنده ایلن ندره باشلادی. هوندن سوگره زمان، اوتلر بشقروب طورغان بو بخارنی تدریجی بر روشده مایع حالنه ئوردی . . . »

« اما یرنڭ بولای بخار (بو، پار) حالندن مایع حالنه کیلگانچی نی حدلی زمان کیچدی ؟ بوگا هیج عقلڭ ایرشه آلامز. شولوق سینڭ هیج بر توشنه آلمدیغڭ بر زمان ایچنده بو زور کره صونورغه، قانیلاشورغه باشلاب، نهایت یوقاغنه بر قابق پیدا ایدی . لکن بو وقت فابغینڭ آستنده قالغان اوت

بخارلری، مایع کوچلیکلرندن چداشا آلمیچه تیمر چیتلکلرنی واتوب، فروب چققان کوچلی آرسلانلر کبک قابقنی یرنوب طشیننه آتلیدلر. اوت ایلن صووقاق آراسنده قاتی بر صوغش، دهشتلی بر طارتنش باشلاندی . »

« قاینار بر دیگز اوستنده اچی اوتلر بلهن طولو بلوطلرنی یاشنلر یرنقانی توشون! منه، یرده شولای کوکگه تابا اوتلر پشقرا؛ کوکارده یرارنی یاشن قامچیلری بلهن یارالر؛ اوتلر ایلن اوتلر صوغشه . . . اوتلر بلهن اوتلر طارتوشه، اوتلر بلهن اوتلر بوغاز بوغازغه کیله لر! اوتدن یا کفرلر یاوا؛ اوتدن گورله- وکر آغا؛ اوتدن یلغهلر، دیگزلر میدانغه کیله ایدی. لکن بو انتظامسزلق، بو قورقونچ صوغش، قرلش زماننده قانون طبیعت، اوتلرغه حکمنی یره باشلادی. یرده ئه کرن، ئه کرن صونورغه، قابقنی قالنلاشدررغه هم کیله چک مسافرلرینه اورن حاضرله رگه طوتندی! ایدی، منه شول عناصر آراسنده غی صو- غش نیقدر سوردی، بله سگمی ؟ . . . »

قبردن کیلگان بو تاوش هیج توشنورگه وقت یره سی کیلمگان شیکلی بیك آزغنه طوقتاب طور دیده طاغن باشلادی :

« منه، حاضرده یر اوستنده گی دیگزلر، طاولر، چوفورلر، یارلر، اوبقونلر همه سی ده شول یرنڭ مکلر چه عصرلر سورگان قورقونچ صوغشندن آلقان تابشیدر! هر بر ذره گه بر حیات، بر جان یرگان جناب الله، باش یارانلوونده یر ایچنده بر حیات مایه سن آتقان ایدی. منه شول حیات مایه سی، یرنڭ باشندن کوروب کیچرگان تورلی تورلی دورلرگه کوره همان تدریجا ترقی ایتوب اوطوراچق، کیتکان صابون کامللشه چک بر روشده میدانغه چقدی. یر، قابقنی پیدا ایتهر ایتماز بسیط نباتلر وجودکه کیلدی؛ قوه حیاتیته نڭ اثری کورنه باشلادی. اوشنداق، یرنڭ شولوق دورنده دیگزلرند، هوالرنک حیوانلر هم باشی باشلادی. لکن، یر بو حالگه کیلگانچی ینه نی حدلی زمانلر صرفی ایتلگان ایدی. بله سگمی ؟ . . . »

الك جماداتدن باشلاپ ، اڭ صوڭ انسانلرده تمام اولغان مخلوقلرنڭ حيات ميدانى اودى .

« اوزون ، آور ، يوان آياقلىرى بلهن باصوب يورگان شول بيوك حيوانلرنى ؛ كيك وزور قاناقلرى ايلهن ياشن كيك هوا قاتلاولرنى يرتوب ، اوچوشوب يورگان شول مهايت قوشلرنى ؛ حركنكه كيلگان بر زور طاوشيكلى دربالرده فوتورشوب ، يوزوب يورگان اول بيوك بالقلرنى كورسگمى ؟ منه ، اڭ الك يرزڭ حاكى بولار ايدى . فقط صوڭره انسانلر بار اولغاچ اوزلرنده كى طبعى اولغان ، باشقه مخلوقلرغه اوستون كيلمك قوتنى ، استعدادنى سيزوپ يرزڭ حاكى كيتنى كنديلرينه آلديلر .»

« بو عالمده هر نرسه ده دائما بر نقطه الهيه گه نابا ترقى ايتوب طورمقده ايكان ، انسان اوزنى ترفينڭ اڭ چيكنده فرض ايتوب كوكرا كى غرورلق ايلهن تولدى .»

(آخرى وار)

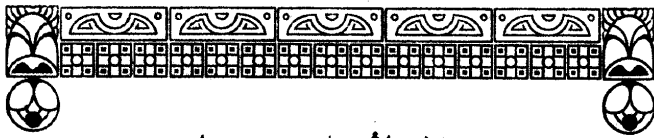
متفئنلرگز ، كره نڭ اسسيلگى ايكى مكدن ايكى يوز درجه گه قدر توشكانچى يوز مكلرچه عصرلر اوتمك لازم اولووينى حساب ايتلر . ايمدى بو يوز مكلرچه عصرلرنڭ نيجدى حيوان جمعيتلرنى خراب ايتنچكنه عقلڭ ايرشه مى ؟»

« حالبوكه يرزڭ قوياشدىن آنلوب توشكاندنبرى يوز مكلرچه يوزمڭ عصرلر اوتمشدر . بوتوبسز ، چيكسز زمان ديگزنده انسانلرنڭ اون بيش ، يكرمى مڭ يلقى تاريخ عمومىسى يالغز كچوك بر طولقوندىن حاصل اولغان بر كوك قدرگنه در ! يكتلك حالنه ياڭاغنه كيلگان شول يرزڭ بو كونكه قدر اوتكان عمرينه يوز مڭ يلقى بر عمر بيلسه ، تاريخ بشر دورتن برنى ده كورمگان اولور .»

« ترفيات فينه گز شول دورتنچى دورندن اولگى اوچنچى دورينه دورت يوز آلتمش مڭ يل ؛ ايكنچيسنه يكرمى اوچ مڭ عصر ؛ برنچيسنه ده آلتمش مڭ عصرلق بر عمر حساب ايتن . ايمدى بو دور لردن ده اولگى اڭ اسكى دورى (يرزڭ قوه حياتيهسى اثرنى ياڭاغنه كورسه ته باشلاغان دورى) ايسه يوز اون مڭ عصرلق بر عمر سورمشدر ! .»

« اى جهعبت بشريه نڭ جزء لا يتجزاسى ! اى يرزڭ آلتمش يلقى مسافرى ! اوستنده باصوب بورديكڭ شول يرزڭ ايكى يوز مڭ عصردنبرى هر بر ذره سندن بر حيات پشقرغاننى سيزه سگمى ؟ . . ! . . اوشبو ير ، شول حدسز حسابسز زمانلر ايچنده دائما آلشوب دائما اوزگاروب طورمقده در . اولكى دورلر نباتات بسيطه ؛ حيوانات ناعمه ، حيوانات قشربه . مخلوقات غير فقريه نڭ دورلرى ايدى .»

« هر بر ذره ده ده حكمنى بورتوب طورغان قانون الهى ، بتون مخلوقلرنى ده همان تدريجا ترقى ايتدروب ، هميشه كامللشدروب طورمقده در . يارا- تلىشدىن بيرلى ، اوستنده باشاتوب كيلگان مخلوقلرنڭ اڭ آرتقى ، اڭ مكهلى ، اڭ شرفليسسى اولارق ، اوشبو كونده انسانلرنى يتشدروب آصراقده اولغان برده ، عمرينڭ اوتكان نورلى ، تورلى دورلرنده اڭ

قرغزلرنڭ تاريخنه عائد

II

قرغز تاريخينڭ ايكنچى دورى (۱۷۳۰ دن ۱۸۲۲ گه حدلى) روس قول آستينه توشونڭ تاثيرى آرقاستن اجتماعى حاللرينڭ تدريجا اوزگه روى ايله ميتازدر . ۱۷۳۰ نچى يل كچى اوردا خانى ابو الخير خان روسيه تبعه لگينه كوچونى اعلان ايتسه ده ، قرغز خلقى موڭا برده اشانمى ايدى . قرغزلر ، اوزلرينه يبارلگان روس ايلچيلرينى ، بيك كوڭلسز و دشمانلق ايله قارشولاغانلر ايدى . اول وقت آڭلاشلمان كه ، ابو الخير خان بو اشنى خالقغه بلدرميچه و آنڭ كيك- شندن باشقه اشلگان . روس ايلچيلرينى ۱۷۳۲ نچى يلغه حدلى طوتوب ، شوندىن صوڭغنه يبارگانلر . ۱۷۳۴ نچى يل پتربورغغه قرغزلردن دخى ايلچيلر

چنلاب كروارى اون طوغزىچى عصرىڭ ۲۰ نچى يل لىزىدىغى باشلانما، فقط روسىيە حكومىتىنىڭ، قىرغىزلارنىڭ اىچكى اشلىرىنى تاشلىرى، اولگى يىللىرى بىك اهمىتىسىز بولغان. قىرغىزلارنىڭ اىككىچى دورى سىياسى و اجتماعى اصوللىرى باغدىن، بىرىنچى دورى كۆپ آيرامى. بو دورىدە بورونقى قىبىلە اساسى حىكم سورگان. خانلارنىڭ تاشلىرى ترقى ايتىمگان. بىلكە بالىكس توبان كىتىكن. قىرغىز تارىخىنىڭ اوچىنچى دورى (۱۸۲۲ دن ۱۸۹۱ گە چاقىلى) روسىيە حكومىتىنىڭ، تىرىجا قىرغىزلىرىنىڭ اىچكى ادارەلىرىنى تاشلىرى ايتوى ايله مەتازدر. بو دورىدە بتون قىرغىزلىرىنى حقوق جەتلىرىدە اولدە طوروچى روسلر (كرستيانلر) ايله بىر نىگىز ايتەرگە طرىشلىغان.

روسىيە حكومىتى باشقا خانلارنى حمایە ايتە ايدى. فقط سوڭغە تابا بونلارنىڭ تىكرار عەدىلىرىنى بوزولدى. سىبىلى اول حمایەنى توقتاتدى و قىرغىزلارنىڭ اصول ادارەلىرىنى روسىيەنىڭ باشقا بىرلىرىدە كى شىكىللى ايتەرگە قىرار بىردى. بو قىرار اىمپىراتور ۱ نچى آلىكساندر زمانىدە ۱۸۲۲ نچى يىلدە غراف اسپىرانسكى طرفىدىن تۈزۈلگەن «Уставъ о сибирскихъ киргизахъ» نى عىلىگە قويو بلەن اجرا ايتلە باشلادى. بو اوستافنىڭ مىندىرجاتى اوشوندىن عبارت ايدى: ادارەنىڭ توب نىگىزى ۵۰ - ۷۰ كىز ئويدىن عبارت «اول» بولور. ۱۰ - ۱۲ اولدىن ئولست تىشكىل ايتلور. ۱۵ - ۲۰ ئولست بىرگە اوقروغ آتالور. اولنى، اوچ يىل مدت ايله اول اصخودى طرفىدىن سايلانغان، اقروونى بىرىقازنىڭ تىقىدىمى بويىچە آبلاستىنوى ناچالنىك طرى. فنىدىن تىدىق ايتىلگەن اصتارشىنا ادارە ايتەر. ئولستنى سىلطان ادارە ايتەر؛ اوقروغنى، الوغ سىلطاننىڭ تىحت رىاستىدە، اىكى سايلانغان قىرغىز و اىكى تىقىمىن قىلغان روس مامورلىرىدىن تىشكىل «اقروونى بىرىقاز» ادارە ايتەر.

اوستافنىڭ ۳۰ نچى پاراگرافى «سىلطان لىقىنىڭ نىسلىدىن نىسلىگە قالىونى» كورسىتىدە، ۳۱ نچى پارا-
غرافى ائى تىقىدى ايتە: «سىلطانلارنىڭ ئولست ادارە

كىلىگەن. روسىيە حكومىتى بونلارنى بىارمىچە اچلىرىدىن اىكى قىرغىزنى غرامونما (خط ھامبون) ايل، تىبەلىكىگە كۆچۈرۈش شىرتلىرىنى بىان ايتوب ابو الخىر خانغە بىار-
گان. شىرتلر بوندىن عبارت بولغان: روسىيەنىڭ حدودى، دىنى، سودا كىرۈنلىرىنى صافلاو، يىصاق تولەو و باشقا لىر. خان بو شىرتلارنى قىبول ايتىمگان، فقط اوز طرى-
فنىدىن اوشىبو نىرسەلىرىنى صورانغان: ۱) خانلىقنىڭ مەكىگۈلىكىگە انىڭ نىسلىنىدە قالىونى تىدىق ايتو.
۲) «اور» يىلغەسىنىڭ اورالغە نوگىلگەن بىرىندە، اوز دىشمانلاردىن صافلانور اىچون بىر قىلغە طورغىز و اوشىبو اوتونىچ بويىچە، اورتا آزىيانى پىتر ئۇلىكى زمانىدوق تىكشىرگان كىر يىلوف تىحت رىاستىدە قىرغىزلىرىنىڭ آراسىدە بىر ھىئت بىارلىگان. كىر يىلوفغە بىك كىڭ تىلىمات و اختىيار بىرلۈب، قىرغىزلىرىنىڭ روسىيە تىبەلىكىگە كۆچۈرۈشنى نىقتورغە قوشولغان. ۱۷۳۵ يىل كىر يىلوف اورنوبورغنى تاسىس ايتىمگان (۱۷۴۸ دە اورسكى كىر بىست اسمى بلەن آتالغان)؛ شول وقتىدىن اعتبارا اورنوبورغ (ھازىرقى اورسكى) روسىيە ايله قىرغىز علاقىسىنىڭ اڭ مەم مەركىزى بولوب كىتىمگان. بو دورىدە قىرغىزلارنىڭ روسىيە ايله مەناسىتلىرى بىك اشانچىسىز بولغان. اوزلىرى رىسما روسىيە تىبەلىسى صانالىسەلردە، ھەمان روسىيە املاكىنى ھىجوم ايتوب طورغانلر، قاي چاقىدە بو ھىجوملىرگە خانلر اوزلىرى دە اشتراك ايتىمگانلر. ۱۷۴۲ نچى دە اىمپىراتور بىچە يىلىساۋىتا پىتر و ئاناغە اورتا و كچى اوردا خانلرى انط ايتوب تىبەلىكىگە كىرگانلر. بو اوردا لىرىنىڭ تىبەلىكى، ۱۷۵۶ نچى يىل «جونغار» لىرىنى قىطاي آلىغاندىن سوڭغە نىغىغان. الوغ اوردا اوز استىقلايتىنى ھەمەسندىن اوزاق صا-
فلاغان. بو اوردا نىڭ بىر قىسمىنىڭ روسىيە تىبەلىكىگە تىرىجا كىرى ۱۷۹۳ دىنگە باشلانغان، ۱۸۱۹ دە شول قىسمى بىتونلاى كىروب بىتىمگان. بو اوردا نىڭ قايو بىر قىسمىنى قىطايغە، خوقىدى خانلىغىدە ئىلكىمگان. بىر قىسمى ايسە، استىقلايتىدە قالوب، اورتا آزىيا قىرلىرىدە كۆچۈب بورى ايدى.
شول روشىچە، قىرغىزلارنىڭ روسىيە تىبەلىكىگە

ايتوگه استحقاقلرنه سلطاننك نهوگى بالاسى بولو شرط ايتله». بو وقتده عادتلرنى موجبنجه ايلك، جماعتنك رضالغن صورارغه نيوش. چونكه جماعت (اوبشستوا) نك باشقه بر سلطاننى صايلارغهده حقى بار، فقط صايلانغان كشيپسینه «آبلاستنوى پراولينيه» نك تصديقندن باشقه ولاست (سلطه) بيره آلمى.

كورينه دركه، بو اوصتاف، اول، اولست هم افروغ تقسيماتن وجودكه كيتركان تشكيلات ادا ريهسى بلهن قبيله اساسن قاقشاتساده، خان و سلطان لرنك توارثى (ناسليدستويننى) حقوقلرن صافلانغان. شونك ايله برابر، بو اوصتاف تدريجا فرغز خلقينك تورلى طبقه لرن حقوق و وظيفه ياغندن بر درجه كه توشروده، يعنى روسيه ايمپراطورلقينك اول كشيپرينه اوخشاتوده بيك مهم رول اويناغان. بو اوصتاف ۱۸۹۱ نچى يلغه حدى دستورالعمل بولوب، آندن سوك بوكونگه حدى قوتنك بولغان Степное положение عمل كه قويولغان. ايندى اول چاقلرده فرغز خلقى بتونلاي بواشلانغان و طبطنغه مال آصراب، ايگن ايگب كون اوزدرا ايدى. Степное положение فرغز لر آراسنده، كوب چهتن روس كريستيانلرندهگى تشكيلات اداريه كه اوخشانغان بر اداره اورنلاشدر. دى. بو «پلازينيه» خان و سلطانلرنك توارثى حقوقلرينك قالدقلرن بتردى و قبيله تقسيماتى اورنينه حدود تقسيماتى قويدى، فرغزلرغه، باشقه اول خلق لرنهغى شيكلى، يالكز اداره و صود ايچون انتخاب (صايلاو) حقى قالدردى.

پ. پ. روميانتسوف اوز اثرينك قالغان قسملر نده فرغزلرنك، سوگفى لون يسل ايچنده خازايستوا ياغندن اوزگاريشلرندن بحث ايتوب آخرده عمومًا فرغزلر حقنده اوشبو عمومى نتيجهلرنى چغارا:

(۱) فرغزلرده صنوف تقسيماتى باشلانبقنه قالغان، سلطانلر هيچ بروقتده زور سلطه (ولاست) ايهسى بولماغانلر.

(۲) فرغزلرنى اداره ايتو خصوصنك روس پاليتيقي سى تدريجا، آلاردهغى صنوف باشقه لقلرينى بتونلاي

يوق ايتكان.

(۳) اوشبو سببندن، هم صخرارغه متاع و آنچه خازايستواسينك كرويدن، بولوب اوزغان ساطانلرنك فرغزلرغه تاثيرى بتكان. خلقنك اوز حقوقن طانوى آرقاسنده ساطانلرغه طاعلانغان تاريخى حقوقلرنكده اهميتى قالماغان.

فرغزلر آراسنده ياكادن پيدا بولوب، اوز قوتن بايلقعه سويهگان عالى طبقه نك صانى بيك آز بولو ايله برابر، مونك هيچ برتورلى تاريخى حقوق و امتيازى يوقدر.

(۴) سلطان نسللرينك بولسون، بايلرنك بولسون عموم قبيله املاكندن ئله كترو (захватъ) طريقى بلهن آلتوبده، خلق طرفندن اعتراف ايتلگان آيرو بير (طوپراق) لرى يوق.

(۵) آقمولا اوبلستينك اوچ اوبازنده روس مهاجرلرى اورنلاشدر و مقصديله، بر الوش بيرنى آيرو مناسبتى بلن، فرغزلرنك خازايستوالرن تكرار تيكشرو كورسته دركه، فرغز خلقينك طورمشى بيك ياخشيلانغان و آلا آراسنده ايگنچيلك بيك تارالغان. اوبغور

ميشارلر.

VII

تلانچى و سودا گولكلرى، سفاهت.

بر ملتنك قدر و قيمتن، ناموس و عزتن جويغان نرسه ايكى تورلى شى اولوب، برى تلانچيلكنك كوبلگى و ايگنچيسى ده فاحشه و فحش خانهلرنك ميدان آلماسيدر. بو ايكى تورلى نرسه، اول ملتنده علوم و معارفنك، معيشت و انتظامنك، همت و اجتهاد نك نه درجهده ايدكن آچيق بلدرر. مثلاً تلانچيلك نك كوبايمسى اول ملتنى يالقاولق اسنيلا قيلول هنر

تثبيت ايتى، قاراوول اويلر ننده « آلى باطر »
حكايله لرن سويلاب عمر اوتكارمك ميدان آلهشدر.
شولايوق بولار آراسنده، عفتى بلهن سودا ايتوب
تاماق طويدرغان فاحشه لرنكده كوبليگى بلونديكى
و سويلانديكى كى، شهر لرده فحشخانه لرن طونوچى
ميشار دينچيلر يده آز توگلدن .

مونا بو ميشار لرن، بتون ميشار ملتى نك عزت
نفس و ناموسن جويوب موندى قباحت صفتلردن پاك
بولغان پينزا و طامبوف هم بر طاقم سمبر و ملا كه س
ميشار لرنده « خيرچيلر » سوزن ايشتورگه مجبور
ايتلر. حالبوكه بو ميشار لرن با خصوص پينزا و طامبوف
ميشار لرنى بو ايكي قبيح صفتلردن پاك بولوب بتون
اشلرنى و حركتلرنى بلهن يخشى طورمش و معيشت
كه اوستوره گان سودا گر لكدن غايت ماهرانه روشك
بولونمقده درلر. بو ميشار لرن اوزلرينك ميشار لكلرنى
بلهن غرور لانونب ناموسلرن صاقلاونى آرتق سويد.
كلرينه كوره ده چيستاي و خوالين ميشار لرينه بتون
كوگنلرندن ارنيلر ولعتلر ياد رالار .

بو ميشار لرنك سودا گر لكلرنى حقنك بر ميشار نك
اوز آغزندن ملتن ماقتاوغه فاراغانده باشقه ملتنر
طرفندن ماققالوين آرتقراق كورديكمدن، كينه،
ميشار لرن آراسينه سياحتم صره سنده بولغان بر اوچرا-
شونيفنه يازوب كبنارگه نلادم :

« تار بيوا » استانسه سينه نوشكاج طامبوف غو-
بيرناسين اوتوب پينزاغنه فاراغان ميشار لرن آراسينه
كيتوويم مطلوب بولمقندن، بر قدر چاقم لرنى بر
موقشى (موردوا) يكتى آلوب بارمق بولدى .
۱۸ - ۱۹ ياشلرنده بولغان بو موقشى بالاسى روسچهنى
يخشى غنه بله و تاتار چهنه بر آز جرنقالى آلا ايكان .
ههك روسچهدن بايتاغنه رومان و غزتلر، رساله و ژور-
نالرده مطالعه ايتديكندن فكر يده چيبارگنه آچلغان
بولوب اوزنده « ملت فابغوسى » بارلغين آكلاشيلار .
بر نيچه چاقم لارغه قدرى مونك بلهن جدى مسئله
لردن بحث آچوب سوز فوزغاتا آلمادق . چونكه مينى
ئله نيندى بر تيران اوى - فكر باصقندن برده

و صناعتن براق ايدكن كورساتكانن و فاحشه لرنك
ميدان آلماسى اول ملتنك خاتون و قولرنى علم
و هنردن محروم، حره لكدن اميدسز ايدكن بلدر .
بو جهتلردن ميشار خلقى ايكي گه آيور يلوب
چيستاي و خوالين ميشار لرينك بار بلگان اشلرنى
و هنر لرنى نلانچيلك و صوقر صوفيلقدر . بو ميشار لرده
نلانچيلك شولقدر لى ترقى ايتكان، كه آرالارنك بايراق
بولغانلرنى ده، اون - اونيش قدر صبى و صبيدلرنى،
ايرسز و فقيره خاتونلارنى تابش اورتا نندن يا خود
جبولغان نرسه لرنك همه سسن خواجهغه بېرو شولطى
بلهن آيلق وظيفه بېروب ياللاب چقارالارده، نلانچيلك
بلهن سودا ايتما كده درلر. مونى بيان ايجون اوزون
بوللار قارالتمى روسيه نك هر طرفنده بولغان خلق
تلنك، اورونلى سوز كلككده ضرب مثل اوله رق « خوا-
لين نلانچيلرنى »، « چيستاي خيرچيلرنى » ديه يورتكلرنى
و ياكه كرك شهر اوراملارنده و كرك اول بويلارنك
بولسون، فيش بويى آغز طوكدروب، نچكه كېوملر
ككيو سببلى بتون وجودى بلهن تتره ب ايشكدن
ايشككه، اولدن اولغه بورگان نلانچيلرنك هر قايو-
سندن : « سز قايداغى ؟ » سؤالنه : « چيستاي » ياكه
« خوالين » جوابلارن آلماق بيتسه كرك .

بو ميشار لرن نلانچيلك هنرنده شول قدر ترقى
ايتما كله برابر ايس كينارلك اوياتسزلق غه ده اويرا-
نگانلر، كه آلالرنك موكللى كوكل و صنق بر طلوش
كورساتوب : « آتام ئولدى، تربيه چيسز قالم » ،
« يورطمز و بتون ايگونهز ياندى، آچ قالدق » ديه
يالغان سوز و توكرك ياشلرنى بلهن اوزلرن قزغاندروب
صوراوارينه، ايركللى ايركسز تصدق ايتنى چدى
آلماسسك . ا گر آلالر بوقدر لى اوستا سوزليلكلرنى
بلهن سودا اشلرينه طونونسالار ايدى هيچ شك يوقدر كه
اك ماهر سودا گر لردن بولغان بيهوديلردن بيله آغه
كيته چكلردن . چيستاي و خوالين خيرچيلرنى آراسنده
نارات كى قزاروب طورغان نازا و سلامتلرنى، ضعيف
و صيبلرغه نسبتله كوب آرتق كورينوب نلانچيلك
سوداسندن قايتقدن صوكره هېچ بر تورلى اشكه

يكتن سودا خدمتینه آغان ایدی . شونارغه باشقه لری تمام اعلان نفرت اینکانلر حتی آچولرننن پوتوب قیناغانلار . قارا خدمتلرنده مثلا : اوطن کیسو ، صو طاشو ، تیرس توگو ، یوموشقه یورو کبیلرده ، هیچ بر میشارنی کورماسسک همه سیده روسدن یا موقشی دن بولور . مین آلارده آرتق فسادده یعنی ایچکی فحش آرتندن یورو کبک نرسه لرینده کوب بلمیم . مونا شول چافلی ارسز و طرش بولو اوستینه ملی تعصبده بولغاچ اول ملتنگ اقتصادی حالی نیچک یخشرماسون صوگ ! لکن آلا ر ئلی حاضرند آز اوفیلار . ا گر اوقوسالار طاغن باشقه بولورلر ایدی . مین آلارداغی استعداد و قابلیت که ده تعجب ایتهم . بوده یولده فالماس ، اوقو کبراک لگنده یخشوق آکلاب کیلر بوغای . شوشی یلدره غنه بر نیچه بایلاری زور بر مکتب و جمعیت خیرییه آچارغه تلاب کوبکنه آچهده جیفانلار ایدی . لکن اش باشنده یوروچیلرننگ نچارلغندن و آلارده روحانیلردن بولدقندغنه وجودکه چقی طورا (*) شولای ایدی اول ، بر اش که روحانیلردن بره و فاتوشدی ایسه آندن خیر امید ایتوی فیون « دبه میشارلر حقنده بر قدر معلومات بیرگاچ ، یکت ده آغر صولاولرندن نیندیده بولسه بر اچ پوشو پیدا بولغانلغن آکلادم .

(آخری وار)

ظریف بشیری . « اوست راخماقه »

طالعیدر تا ازلدن هر ایشم بوزغون دوشر
بلبله قورسه م طوزاغی بختمه قوزغون دوشر

(*) میشارلرننگ ترقیاتنه زور بر آدیم بولوینه امید ایتند
رلگان بو « یونا جمعیت خیرییه سی » حقنده غزته لرده یازیلسه ده
حقیقتی بلان تفصیل ایدلماش ایدی . فرصت کلنکده بن مونگ
حقنده ده برور غزته ده معلومات ویرما کنی امید ایتهم . ظ . ب .

سویلاشمس کیلی ایدی . اما ، یکتنگ سویلاشمسی
کیلگانلکن و اوزینک ایچنده گی فایغوسن توگه سی
کیلگانلکن میکا فاراب تورلیچه سو اللر بیرگانلکنندن
آکلادم . لکن مینی کوکرا کمده گی تورلی فرضلر
و پلانلار شولقدرلی طلقغه فالدرغان واستیلا قیلغا .
نلر ایدیکه عادتا آنک سو اللری بر قولامدن کرگانچه
ایکنچی قولامدن چغوب جینکان بولالر ایدی . یکت
نک ایچنده موکی کوچلانندی بولورغه کبراک نچکه گنه
کوی بلن موقشی تلنده بولغان جرولار جرلامی
چدی آلمادی . مونگ جرولاری میکا بردن بر گه
تأثیر ایتدی . طاتلی و فوتلی فرضلر منی جیگه
آلدی . کوکلم یاگا بر خزینه تابقان کبی بولوب ،
باشم کینه دن آنک طرفینه ایلندی .

بو وقت فارشه زده گی قزیل و یاشیل توبه لی
بیوک بیوک اویلر بالتراب طورغان اوزون اوزون
مناره لرغه کوزم توشوب « بو نیندی شهر ؟ » دبه
صو راب سوز باشلادم . مینم بلن سویلاشور گه
نیچک یول آچوغه آبراب کیلگان یکت ایچون
مینم بو سو الم طاتلی طیولقندن جوابیک فسقه بولمادی :
« بو شهر توگل ، بلکه ده « یونا » اسملی بر
میشار آولیدر . سینک بلکم بو بیوک اویلر گه
کوزک فماشقاندیر . بو برده عجب توگل . موندغی
میشار آوللاری همه سی شولای بای . موندغی
آوللارنگ همه سنده ۳ - ۴ یوز مک صومالی بلکه ده
میلیونلار بلن اش یورتکان میشارلر کوب . نیچک
بای بولماسونلار صوگ ! اوزلری ژیدنده ارسز
سودا گرلر . بالالری بر آز اوسدیمی بایغه کرشوب
سودا گه کینه . آند ب آز شایارا ، سودا گه وتلگه
اوستاراده اوزندن سودا گه یطوتونا . اولغنه توگل ،
بر برسن عجب درجه ده کوتاریشلر . یاشره کلرینه
اورون بولماسه بایلاری یا اوزلرندن یا کفیل بولوب
باشقه لردن آلوب مال بیرولرده آنی سودا گه طوتوندر
لار ؛ بلماسه اوگره تهلر . نه باشقه ملتلرنی فی قدرلی
اوقوغان واستعدالی کورولسه ده آق خدمتلر گه هیچ
آلبیلار . کوبدن توگل بر میشار بای بر روس

روسیه ده مسلمان مسئلهسی

آیده بر چغا طورغان «روسسقا یا میصل» ژور-
نالینگ اوتکان سنه ایبول نسخه سنده غ. آلیسف
امضاسیله بر کشینگ «روسیه ده مسلمان مسئلهسی»
سرلوحه لی بر مقالهسی نشر ایتلگان ایدی .
بو صوڭ وقتلرده روس مطبوعه اتینگ معلوم بر
قسمنده مسلمانلر حقنده دخیده بر چوق مقاله لر
کورلمگه باشلادی . مسلمانلردن بحث ایتلر، آنلرغه
متعلق حاللر حقنده مذاکره ده بولونالر . مسلمانلرنڭ
مکتب و اوقو اشلریده یخشوق دقت گه آله باشلا-
ندی . روسلرنڭ بر قسمی مسلمانلرده ملیت حسی
اویغانا باشلادی ، دیب قاریلر . بوگا قارشو تدبیرلر
توشونلر .

فی الحقیقه ، روسیه ده بر درجه حریت بولغاندن
صوڭ باشقه ملتلر ایله برابر مسلمانلرنڭده آزمی
کوبمی ترقی و تمدن یولینه کره باشلاولاری بیک طبیعی
بر حالدر .

مسلمانلرده کورلگان بو حرکت یالکیز اویغانو،
علم و مدنیت یولینه کررگه تلاو - هنر ، صناعت
و تجارت جهتلرنجه وطنداشلرمز بولنان روسلر آرتندن
باررغه طریشودن عبارتدر ، که روسیه ایچون بوندن
بر قورقنچ بولو شوپله طورسون ، بالعکس اگر
حکومت مسلمانلردهغی بو تمدن حرکتی یخشوی آکلاسه
بوگا اوزیدنڭ یاردم ایتووی لازمدر . چونکه روسیه ده گی
همه خلقنڭ ترقی و تمدنی حکومت و وطن ایچون اڭ
برنچی مطلوب اشدر . فقط ، یازیق ، که روسلرنڭ
طار فکرلی بر قسمی باشقه ملت و باشقه دین اهللرینه
هیشه اولسگیچه قرن قاراودن واز کیچه آلمیلر . آنلرنی
وطن غه و حکومت گه اوگای بالا ایتوب کورساترگه
طریشلر . بونڭ نتیجهسی ایسه حکومت ایچونده ،
اینارودیسلر ایچونده یخشوی بولاچق توکلدر .
بز مسلمانلر روسیهنی عزیز وطن طانیمز .

وطنداشلرمز اولان روسلر ایله دوست کیچنورگه
و یخشوی طوررغه تلی مز . روسلر ایله یخشوی طورو-
مز هر ایکی طرف ایچونده فائده لیدر . فقط ایکی
طرف دوست بولور ایچون بر برسنی یخشوی طانورغه
و بر برسی حقنده خیر خواهانه معاملده بولونمق لاز-
مدر . شونڭ ایچونده بز هر وقت روسلرنڭ بزنی
یخشویراق طانولرینی و خصوصی مقصدلرغه خدمت
ایتمی طورغان بی طرف کشیلر ، جدی علمالر آرقیلی
اوگره نولرینی تلی مز .

حکومت گه و روس افکار عمومیه سینه اوزمزی درست
طانتو ایچون بز اوزمز غیرت ایتمک لازم ایدی .
فقط ، مع التأسف قولمزدن کیلمی . روسچه غزته لرمز
اولدیغی کبی ، روس غزته لرینه یازوچیلر مزده
یوقدر .

بزنی روس لرغه و حکومت گه آزمی کوبمی طا-
نتورغه طریشوچیلر و ارایسه آنلرده روسلردر .
اسمی یوقاریده مذکور « آلیسف » نڭ مقاله
سند مسلمانلر حقده بایتاق فکرلر بیان ایتلگندن،
هیچ بولماسه بز نڭ حقده باشقلرنڭ نی سوبله گانلرن
بلور ایچون شول مقاله نی عینا ترجمه ایدوب «شورا»
غه درج ایدهرک اوقوچیلر مزغه عرض ایتونی مناسب
کوردک .

« غ . آلیسف » جنابلری دیهدر :

« روسیه حکومتینی تأسیس ایتکاندن صوڭ ،
نوبت آنی نغتوغه کیلیدی . یڭی یرلر ضبط ایتو ،
کوچلی و کوچسز بر نیچه ملتلرنی تسخیر فیلوا ایچون
عصرلر چه طرشقاندن صوڭ ، عاقبت شول آلتغان یر
لردن فائده لنو ، روسیه گه فوشلغان شول تورلی ملت
لرنی کوچایتو و ترقی ایتدرو ایچون طرشمق زمانی
کیلیدی . روسیه نڭ کیکایو حرکتی گویا صوڭ چیگنه
یتوب طوقتاغان توسلی کورندی . بو صوڭغی چیک ده
یاپون صوغشندن عبارت بولدی . بو صوغش ،
حاضرگی احوال تاریخیه اوزرینه روسیه نڭ همیشه
کیکایو حرکتنده دوام ایتوی اوزی ایچون خوفلی
ایکانلگنی ، بو حرکت آنڭ قوتی آرتوغه توگل ، بلکه

غايبت مهلك صورتده ضعيف لنووينه سبب بولو. احتما-
ليني آيرم آچيق كورسهندي .

۱۷ نچي اوكتابر مانيفستى ايله بر درجه حل ايتلگان داخلي بحران روسيه نڭ بو كينكايو حركتيني اوزگارتب ، حكومتنى نغوتم كوپن آرتدرو قصديله توبكه طابا حركت گه باشلاندى . لىكن ، بيك معلوم بولغان بر چوق سببلردن ناشى ۱۹۰۵ نچي يلىنڭ ۱۷ نچي اوكتابر مانيفستى ايله داخلي بحران تامميه حل ايتله آلمادى . بو بحران سوزولدى و ۱۹۰۵-۱۹۰۶ يللارده بيك اونكونايوب اوستكه چققان مسئللهر هميشه جواب كوته لر . « اول مسئلله لر درحال حل ايتلسون » ديب شدتلى طلبلر باصلدى . گويا اول مسئلله لر يوق . گويا حيات اوزيده اول وقتده بيك آرتق طولقونلاب ياكلش ايتكان وحاضر سونوب طوكوب قالغان . لىكن حريت حركتى وقتنده ميدانغه چققان شول مسئلله لر جواب كوته لر . وطن منفعتى ايچون بو جوابلرغه مجبوريت وار . بوغنه توگل . حنى روسيه دولتينڭ حياتى شول جوابلرغه باغليدر .

بو مسئلله لر نڭ حلىنى كيچكدر وب طوررغه ، طاغنى فايغوسز طنچلقغه چومارغه ممكن بولور ايدى . لىكن دنيا اوزگاردى . ترقى ايتمه گان حكومتلرنڭ يرلرن روسيه گه فوشو ، آرتن قالغان ضعيف ملتلرنى بيله و طريقي ايله گنه حكومتنڭ فونن آرتدرو ، خلقنى باييتو زمانلرى روسيه ايچون منگولك بتدى ، منگو-لك آرتقه قالدى .

يالكز اوزينڭ طبيعي فونلرى ، خدای بيرگان نعمتلرى و خلقى نڭ كوبلگى آرقه سنده غنه ياشاغان حكومت بو زمانغه مناسب حكومت توگلدر . ۲۰ نچي عصرنڭ فوق العاده دهشتلى بولغان بين الدول رقابتنه اول حكومتنڭ فارشو طوره آلو احتمالى يوقدر . « دولتلرنڭ فونلرى يالكز مدنيت ده گنه در » ديگان بديهي بر حقيقتنى ۱۹۰۹ نچي يلدو روسيه ده تكارر ايتوب تلىگه آلورغه مجبوريت كوريلو اوزى بر شايان تأسف اشدر .

ترقى وتمدن گه متعلق بولغان بر طاقم مسئلله لر ،

گر چه حريت حركتى وقتنده غى شيكلى شاولاب طور-
ماسه لرده ، بيك نق ، بيك قطعى صورتده جواب صو-
ريلر . ذانا روسيه دولتنى نڭ كسب قوت ايتووى ده
شول مدنى مسئلله لر نڭ حلنه موقوفدر :

حريت دين و حريت وجدان ، تعميم معارف ،
ير ، صناعت نڭ ترقى يى ، امور ماليه نڭ نفوى
ونهايت روسيه ده گى تورلى ملتلرنڭ بر برسینه مقابل
كيلگان منفعت و حقوقلرى ؛ بونلر بارسيمه حل ايتلورگه
تيوش مسئلله لر در . با خصوص ، دولتنڭ كينكايو حركتى
طوقنالوب ، فورال قونى ايله ضبط ايدلگان و بر نيچه
عصرلردن بيرلى اويوشق بر حالده دوام ايتوب كيلگان
بر نيچه ملتلرنى ترقى وتمدن يولينه كرتو مسئلله سى
بولغانلقدن بو صوكتفيسى روسيه ايچون آيرم بر
اهمىتنى حائزدر .

روسيه حكومتى هميشه كينكايو ، هميشه يڭى يرلر
و باشقه ملتله ضبط ايتو يولنده دوام ايتكان زمانلرده
مملكتنڭ اداره سى عسكرى و بيوروفراتيچسكى
سيستم اوزره يورتوله ، مملكته ياشاوچى خلقلر
آره سنده بولغان مليت و مدنيت فرقلى سببلى زور
اوكتايسزلىق چقى و بونڭ سببى ده : حكومت اداره سينڭ
طبيعى بر قوت گه طابانارق ، تورلى ملتلرنڭ نورليچه
بولغان احتياج و طلبلرينه كوب اهميت بيرلماودن
وبارسى حقدده بر نوسليره ك اداره قوللانودن كيله
وهيچ بولماسه كوبدن تجربه ايتلگان Divide et impera
[تفرقه توشور ضبط ايت] قاعده سىنى استعمال ممكن
بولا ايدى . ايندى ، اسكى اصول اداره نڭ اشكه يارا-
ماغانلغى ، يڭى اصول اداره قبول ايتونڭ مجبوريتى
آكلاشلغاندن صوكت ، مملكته ياشاوچى تورلى ملتله
آره سنده غى فرق و آنلرنڭ احتياج و طلبلرى غايبت
اونكون صورتده يڭيدن هيدانغه چفا و برنچى درجه
ده مهم بولغان بر مسئلله تشكيل ايتهدر .

روسيه ده ياشاوچى بو تورلى ملتلرنڭ ترقى
و تمدن يولينه كورلرن ، اصول معيشتلرنى نڭ قوريلو-
لرن و بر برسینه فارشو بولغان منافع و حقوقلرنى نڭ تعيين
ايتلوون كيچكتر و دولت منفعتنه مهم بر ضرر كيتوره چكدر .

بارلیغینی انکار ایتار حال یوق. خصوصاً، حاضرگی سیاسی پارتیه‌لر و غ. دوماده‌غی فرقه‌لر شیکلی وقتلیچه بولوب، اوزگاره طورغان حاللرنی گنه اعتبارغه آلم. ینجه، روسیه‌ده‌گی مسلمان ملت‌لرنی ترقی و تمدن بولینه کرو احتماللرن و روسیه دولتی‌نیڭ مهم بر عنصری اولوق اعتباریله حائز اوله‌چق‌لری قیمتی ملاحظه‌گه آغانده، آنلرنیڭ سیاسی اهمیتلری آز اولمادیغنی اعتراف ایتمک لازم بولادر. روسیه‌ده مسلمانلر بکریمی میلیون قدر اولوب، بتون مملکت خلقی‌نیڭ بدیده بر قسمینی تشکیل ایتلر. دیهک، که روسیه‌ده ۷۵۰۰۰۰ روسلر و مالو-روسلردن قالا اڭ کوب خلق مسلمانلردور. اگر آره‌لرنده برلک هم اوز آللرینه آیرم بر ملت بولوب یاشاو فکری آرنه اویغاندی ایسه بو قدر زور گروه بر خلق‌نیڭ سیاسی اهمیتینی حائز بولماو احتمالی یوقدر.

(آخری بار) ف. ک

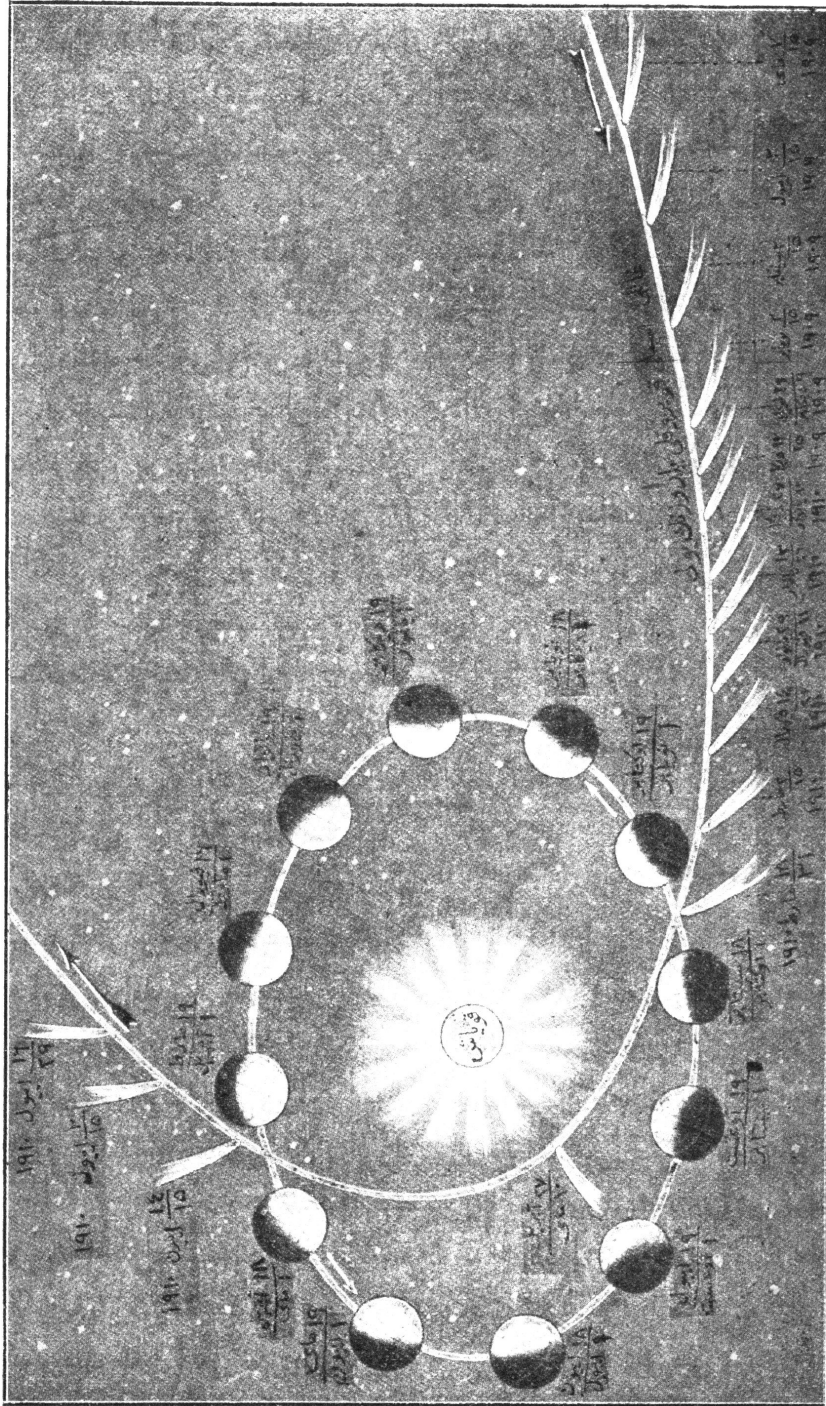

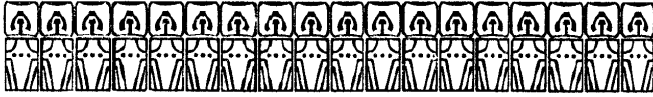
غالله‌ی یولوزی.

۱۶۸۲ نچی یلنڭ آوغوستنک کوکده بر قویروقلی یولوز کورلگان ایدی. شول زماننڭ مشهور هیئت علماسندن «غالله‌ی» بو یولوزنڭ روشی، قیافت و حرکتلرینی صناب طورغاچ ۱۶۰۷ نچی یلده کور-یلوب «که‌پلر» نام آدم طرفندن توصیف ایتلگان یولوزغه اوغشاتقان. سوکوره دغی الگره‌ک کورلگان قویروقلی یولوزلر حقتده یازیلوب قالغان معلوماتلر نی تفتیشکه کرشمش و ۱۴۵۶ هم ۱۵۳۱ نچی یلاردن باشلاب هر ۷۵ یل صایون شولوق روشک بر قویرو-قلی یولوز پیدا بولغانلقنی، یولی بر، روشی بر بولغانلقنی آڭلامشدر. ایشته بو یولوزنی «غالله‌ی» یولوزی اسملا گانلر. سوکوره ایسکی قطای اثرلر ینی نیکشره طورغاچ بو یولوزنڭ بیک ایسکی عصر

یاورویا مدینیتی برلن متمدن هم علوم و معارفده یوغاریراق بولوب، روسیه‌نیڭ غرب طرفنده یاشاوچی خلقلرنیڭ احتیاج و طلبلری حقتده بایتاق سویله‌ندی هم یازلدی. آنلرنیڭ احتیاج و طلبلری یخشوق جدیدت ایله محاکمه ایدلدی. حتی بعضا آنلرنیڭ حاللری حقوق بین الدول نقطه نظرلرندن قارالوبده دقت‌گه آلدی. درست، بوندن پولاکلر گه و فینلرگه کیلگان فائده حاضرگه آزدور. لکن هیچ بولماسه، روس حیات سیاسی و ادبیه‌سنده پولاک و فین مسئله‌لری معلوم و معین بر شکل آلمشدر. حالبوکه، روسیه‌نیڭ شرقنده طوروچی و باخصوص مقدارلری اڭ کوب بولغان مسلمانلرنیڭ حالی بتونلای باشقه‌در. مملکت خلقی‌نیڭ بو قسمنه یعنی مسلمان لرغه بیک آز اهمیت بیرلدی. سوکفی یلرنیڭ بوران لری اچنده روس افکار عمومیه‌سی بونلر اوستینه بیک سیره‌ک کوز سالدی. مسلمانلرنیڭ تچدد و ترقی لری حقتده سوز آچلدیسه ترکیه، ایران، فاس و هندستاندن بحث ایتلای، روسیه مسلمانلری ایسکه‌ده آلمادی. گویا بونلر بتونلای یوقدر.

روسیه مسلمانلری روس افکار عمومیه‌سینی اوزلرینه جلب ایتماونڭ بر درجه سببی‌ده بار. چونکه، بر طرفدن مسلمانلر روس مطبوعاتنده اوز لرن کورسه تمیلر، اوز بارلقلرن بلدرتمیلر، اوز ملت‌لری فائده‌سینه طریشوب پایتختلرده آگیناتسیه یاصامیلر. ایکنچی طرفدن، روسیه‌ده یاوروپا اصول مدینیتی برلشدر و اچون، هیچ بولماسه یگی اصول اداره‌گه نیگز سالو بیک زور غیرت و اجتهادگه تو-قف ایتدیگندن روسیه افکار عمومیه‌سی عمومیتله شونڭ ایله مشغول اولوب، روسیه‌نیڭ شرقنه یاشاوچی خلقلرغه دقت ایتارگه وقت طابا آلمی طوردی. ذانا بو خلقلر حاضرگه قدر سیاسی جهتن کوزگه کور-نمیلر، بلکه بارلقلری آیرم بر قوم بولولری جهتن گنه بلنه ایدی. درست، بونلر بارده شولایدر. لکن کینه روسیه اچون بو خلقلرنیڭ بیک بر سیاسی اهمیتلری

چين مملكتينه دين مابين اسلامنڭ دخولى
حقنדה صحيفه تاريخيه .

چين مملكتنده مسلمانلرنڭ وارلغى همه مزگه معلوم ، لکن آنده بو دين قاي وقتده كرگان و كملر واسطه سيله تعليم ايدلگان ؟ بو طرفى همه مزگه مجهولدر . بو خصوصه سويلنگان و يازلغان سوزلرنڭ همه سى ايمش و ديمش دن عبارت اولوب اشانورلق سوز نه اسلام تاريخلرنده ونه آوروپا تاريخلرنده وار ايدى . اقل مرتبه بنكز تصادف ايتمامش ايدم . اوشبو كونلرده ، اعضالرن دن اولمقلغيمله مقتخر اولديغم جغرافيون جمعيت علميه سى اعضالرن دن نصيبوز غين برله اشماقوفنڭ ، خطاي اچندن آلوب قايتدقلىرى معلوماته تصادف ايتدم . بئكا قالورسه بو معلومات ، بو خصوصه كورلگان امثالندن اعتبار ليراق اولورغه اوغشىدر . مذكور مستشرقلرنڭ ايتولرينه و جغرافيون جمعيتينه عرض ايتدكلىرى ريفيراتلرينه قاراغانده خطاينڭ غايه معتمد و مشهور مؤرخلرن دن «سى» اوزينڭ مملكت تاريخنده بويله يازمش :

«چين - هوان - تان ايمپراطورلرن دن تاپسزون جلوسينڭ ۶ نچى يلنده ، مقدس مو - خان - ما - د (محمد عه م) نڭ زمان حياتنده ، آسمانى مملكت (عر بستان) دن مو - خان - ما - دنڭ آنا طرفندن آغاسى وان - غى - شى - (ابن حمزه) اوچ مڭ كشيگه رئيس اولوب ، كوكن اينگان كتاب تصزين - غو - ئير - آ - نى (قرآن) نى آلوب وسط دنيا اولغان مملكتكه (چين گه) كردى . تاپسزون ، كيلگان اجنسى افندينڭ ادبلى ، اخلاقلى هم عالم ايكانچلگنى كورگاچ چان - ئان نڭ رئيسينه (پايتخت نڭ شهر باشلغينه) دا - تصزين - چرين - سو (الوغ نظافت و حقيقت معبدي يعنى مسجد) بناء قيلورغه بوردى هم وان - غى - شى جنابلرن دن مذكور پايتخت چان - ئان ده اورناشوب فالووينى اوتندى . وان - غى - شى افندى

لردوك تخمينا هر ۷۵ يل صايون بر مرتبه كورلدىكى آكلاشلمشدر .

غاللهى نڭ حسابنه كوره : بو يولدىز ينهدن ۱۷۵۸ نچى يل باشنده پيدا بولورغه تيموش كورلسه ده ، بعض بر زور سياره لرنڭ اوزارينه طابا صوو - رولرى سايبه سنده ، اوز وقتك يرگه كيلوب ينه گان . بلكه بريل كيچگوب ۱۷۵۹ نچى يلنڭ مارتنده كور - لگان . مذكور واقعه دن صوڭ مشهور هيئت علماسى آنڭ ينهدن ۱۸۶۵ نچى يلنڭ آزاغنده يرگه ياقنلا - شوب ۱۲ - ۱۳ نچى نويا برده قوياشقه اڭ ياقن نقطه دن اوته چكىنى ايتوب قويغانلر . هم بيك آرغنه ياكلشقانلر ؛ بو نقطه دن ۱۲ - ۱۳ اوريننه ۱۶ نچى نويا برده اوتمشدر . شوندىن صوڭ غاللهى يولدىز يندڭ سفرينى بيك نق تحقيقلارغه كرىشوب اڭ درست حسابينى طابقانلر ، آنڭ يولدىز خريطه سن ترتيب ايتكانلر و اول يرگه ئلله نيچه ميليارد چاقمرلر بولوب اڭ شهب قوراللىر ايله كورو ممكن بولمادىغى حالده هر كون قايسى نقطه ده وير ايله قوياشدىن نيچه چاقمرلغن صاناب طورغانلر .

هيئت علماسى نڭ حسابنه كوره بو يولدىز بو دفعه قوياشقه اڭ ياقن نقطه دن ۲ نچى آپريلده اوزارغه تيموش ؛ بو يولدىز تاو لككه ۳۵ ميليون چاقمر قوتيله قوياشقه ياقنلاشا . آنى باشلاب اڭ كوچلى تيليسقوب ايله «غايده لبيرك» رصد خانه سينڭ مديرى اوزغان ۱۵ سنتا برده كوردى . غاللهى قوياشقه اڭ ياقن بارغانده آكا بارى ۹۰ ميليون چاقروم يتمى قالا . غاللهى بو نقطه نى اوزغاچ ۵ نچى مئادده ير ايله قوياش اورطه سنه كره . آنڭ باشى يرگه ۲۶ ميليون چاقرم بولوب قويروغى يرني قامتاب آلوب ير اوستندن اوته چك و يولدىز دن ۵۰ ميليون چاقرم ملام سوز يلاچقدر . ير غاز شكلنده گى بو قويروق نى كيسوب كيتكانده يرگه هيچ بر زبان كونولمى . بز نڭ هوا غاللهى قويروغندن غى غاز دن طغز و اورراق بولغانلقدن قويروقن اوتو - بزگه سيزلى ده فالور .

آلنديغينڭ اثرى بو كىتبخانه گه ده يتشوب اڭ ايلك مرتبه اوله رق مصرده «مجلس نظار» سكرىتارى اولان احمد زكى افندى كىرگه دوفق اولدى. احمد زكى بك استانبولده اولنديغى مدتده بتون عمرىنى اوشبو كىتبخانه ده كچروب ۷۳۲ تارىخنده وفات اولان شهاب الدين النوبرى طرفندن تاليف ايدلن «نهاية الارب فى فنون الادب» اسمنده ۳۰ جلدده اولان تارىخ كىتابى مصنفنڭ اوز نسخه سندن و ۷۴۹ ده وفات اولان ابن فضل الله الدمشقى نڭ «مسالك الابصار فى ممالك الامصار» نام ۲۰ جلد تارىخى فوتوغراف ايله كوچروب آلمشدر. احمد زكى بك نڭ اوشبو كىتبخانه دن فوتوغراف ايله نسخه ايدوب آلمش كىتابلارنىڭ كلغد حسابلىرى ۵۰،۰۰۰ ياپراقدن زياده. در. فوتوغراف ايله هر كون ۵۰۰ قدر نسخه، كلغد ايدوب آلديغى كىتابلىرىنى سويلامشدر. قلم ايله اولديغى آزدن ۷۰ - ۸۰ عدد آدم اشليه چك اشنى بر بالىكزى اشلامش اولور. بلكه اوشبو قدر فائده لى بر شى اولديغى ايچوندر، روسيه مسلمانلىرى فوتوغراف علمنى سومازلر.

«المؤيد»

هندستانده مسلمانلىق ترقيسى. صوڭقى يوز يىل ايچنده مسلمانلىق هندستانده قازانديغى قدر ترقىنى هيچ بر دين هيچ بر اورنده قازانماشدر. هندستانده هر يىل بر مليون قدر مسلمان آرتوب طورادر. مسلمانلر قاشنده اقتصادى جهندن اولماسه ده معنوى و ادبى جهتلرده آرالرنده مساوات واردر. ايشته اوشبونڭ ايچون عمر بارنجه اوزلارنىڭ توبان بر صنفده طورغى محكوم اولمش برهمن ديننده اولان توبان خلقلر اسلامنى اختيار ايتلر. اكرده اوشبو حال دوام ايتسه اقتصادى و سياسى جهندن هندستانه بيوك بر انقلاب كوتارگه طوغرى كياور.

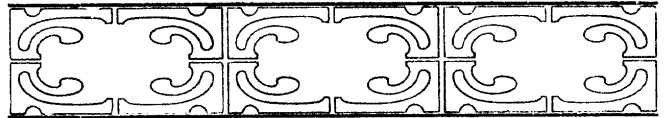
«وقت»

جانلى فوتوغراف. جانلى فوتوغراف دنيانڭ هر طرفنده و هر مملكتده اعتبارغى كردى. خلقلر بوڭا تماشا قىلور و تفرج ايچون گنه يوررلر و بونڭ علم و فن گه خدمت ايدىچكى كوڭلارگه كتورمازلر

پاشاهنڭ بو التفاتنى بالعين و الراس قبول ايدوب همه يولداشلىرى برله چان - ئان ده اورناشدى. بو يرگه اجنبى مسلمانلرده كىلدىلر. اهندا ايدوچىلرده بولدى، شونڭ برله مسلمانلر كوبه يه باشلاديلر. بونلرنڭ بر هيئت سياسيه شكلىنه كرو احتماليه مبنى، تاپسزون جنابلىرى ايكنچى يرلرگه ده مسجد بنا قىلونى وشونڭ برله مسلمانلرنى تاراتونى تيوش كوردى. چان - ئان جامعدن صوك اڭ الك بنا قىلغان جامعلر تصزين - نين (نانكين) برله هوان - تاؤا - فو (كا - نطون) دهغى جامعلردر. بونلرنڭ هر ايكسى تاپسزون امرى برله بنا قىلدىلر.

وقعه نويسنڭ بو تحريرنده غريب كورنه چك شى وان - غى - شى نڭ عليه الصلاة والسلامنڭ حال حياتنده كىلوچىلگى هم شخصى نڭ ابن حمزه اولو - چلغى در. لىكن اولگىسى «سى» نڭ اول كشىلرنى شولو فتده ترك بولغان پيغمبردن ايلچى بولوب كىلكانلر ديب اويلاوندن ناشى خطا اولوب صوڭقىسى مترجم خطاسى اولوب اصل واقعه نڭ صحتينه ضررسز اولسه لىر كرك.

رحمة الله بلكىبايف. «سىمى پالات»

مطبوعات خلاصهسى

«سلطانلر كىتبخانهسى». «نهاية الارب فى فنون الادب». «مسالك الابصار فى ممالك الامصار». فوتوغراف ايله كتاب كوچر - مك. هندستانده مسلمانلىق ترقيسى. جانلى فوتوغراف لوندن شورنده مسلمانلر. سيوش قنالى. خانولرنى تعليم. دين و مدنيت. كىتبخانه مى؟

سلطانلر كىتبخانهسى. استانبول شهرنده «طوب فېو» اسملى اورنده «سلطانلر كىتبخانهسى» اسمنده بر كىتبخانه اولوب بونڭ ايشكلرى حتى قىرنلر - دن بىرو آچلديغى يوق، ايچنده نه كىمى عالم خزينه لرى اولديغى ده معلوم دگل ايدى. تركيه ده حرىت

ایدی . حالبوکه بو نرسه علم خزینه لرینی آچاچق
 آچقچ ایهمش . فرانسه دوکتورلرندن قومندون بونک
 سببندن خسته لکلرنک میقروبلرینی کشف ایدرگه
 موفق اولمشدر . شمدی قانلرده و خسته برلرده میقروب
 لرنک معیشت ایتولرینی ، صوغش و قزلش لرینی
 اوشبو جانلی فوتوغراف ایله کوستررگه باشلادیلر .
 « الجامعة » .

تربیه

بالالرنی تربیه و آنلرنک اخلاقنی تهذیب .

(غزالی ، ماوردی ، ابن مسکوبه ، مدحت افندی ،
 اکرم بک هم اسماعیل حقی اثرلرندن مقتبس)

I

صبی بالالر جناب الله طرفندن آنا و انکاسینه
 ویرلمش امانتلردر . امانتنی تیوشلی روشده فایتارب
 ویرمک ، دیناً و وجداناً بورچ اولدندن بالالرنی
 گوزل تربیه ایدوب ، کیلچکده کامل انسان اولمق
 لرینه طرشمق هر آتا و آناغه مقدس بر بورچدر .
 صبی بالانک کوکلی آق بر ماتیریه کبی هر تورلی
 نرسه لرینی اوزینه جلب ایدرگه مستعد اولدندن ، نی
 نرسه کورسه و نی نرسه ایشوتسه (کیرهک یخشسی
 یا که یمان اولسون) اوزینه آلور و کوکلنده شول
 اشگه محبت حاصل اولور .

صبی اول دنیاغه قدم فویدقده ، یخشسی بر اسم
 برلن تسمیه ایدوب ، اوفو یاشینه بتدیگه مکتبگه
 ووروب بعد تأمین معاشی ایچون بر هنر تعلیم
 قیلیمق ، شویله ایدوب کیلهچکده کندی عزت نفسنی
 صاقلاردای حالگه فویهمق آنا آناغه برنچی وظیفه در ،
 صبی نی تربیه وقتنده ممکن قدر کوکلینی یخشسلیقه

میل قبلدررغه سعی ایدوب ، کیوم سالوم ، آشاور
 ایچو ، کبی اشلرگه محبت ایدو و کوکلنی بتونلای
 مالغه میل قیلودن صاقلامق تیوش اولور . زیرا اگر
 بر آدم یاشدن اوک مال عاشقی و کیوم سالم محبی
 اولوب اوسسه ، اوسکاچده بتون فکری فایدن
 توغری کیلسهده مال جیوچی وهر تورلی کیوم سالم ،
 آت آر با برلن ماقتانوچی خفت اولورده نالور .
 اولیه تربیه ایدوب اوسمش آدملرنک مسلگی
 معلوم یا ! ملت صوغه باتسه باتسون ، اول آدم اوزی
 درجهگه منسون ! یا که منصبغه کرسونده رسمی
 کیوملرده یورسون ! یا که فایدن کیلسه کیلسونده
 مال و آلتونی آرتسون ! موندای آدم هیئت اجتماعیه
 گه دگل ، اوزینه ده بر فائدهسی یوقدر .

صبی نی آشاور ، ایچو توغروسنده ادب وانصاف
 ایله اولورغه اوگرهتوب هر تورلی نفیس طعاملرگه
 گنه عادتلندرو یاراماز . چونکه یاش وقتدن اوق
 هر تورلی نفیس طعاملر و هر تورلی زینتلی کبو-
 ملر کیوب عادتلنسه الوغ اولغاچده فکری قورصاق
 تولتروندن ، یخشسی کیوم یخشسی فایتونده ماقتانوب
 یورودن اوزماز . حاصل : ۹۹ کیوم قالی نک یوز-
 نچیسسی اولورده قالور . موندای آدمنک تبرک فور-
 صاغندن یوقاری مقصودی اولماز .

صبی نی تربیهده برنچی اعنتنا قیلنه تورغان
 شی : ایدداشلر و مریه اردر . یوقسه صبی بالالر
 اخلافسز آصراولر فولینه ویرلسه و اویناغانه ادبسر
 ایدداشلر برلن اویناسه ، اوسکاچ شول آصراو وشول
 ادبسر بالالرنک بر کوپیهسی اولورده قالور . چونکه
 صبی نک کوکلی مقناطیس کبی اولوب یاننده نی نرسه
 کورسه و نی سوز ایشوتسه شونی اوزینه جلب قیله
 تورر . دنیاده انساننی نچارلقغه نوشره تورغان سبب
 لرنک الوغسی ناچار ایدداشلر و عقلسز دوستلردر .
 انسان عقلسز دوستندن کورمش ضررنی ، عقلی
 دشمانندن کورماز . آنا آنا صبیده بر یخشسی اش
 کورسه آنی فخرلندرمازدای روشده مکافات قیلیمق و
 کیلهچکده شول یخشسی اشنگ تمام خلق اولوب اورنا-

تاشلانمش بالالر

(روسچہ دن ترجمہ)

بالالر تریبہ سندنہ حفظ صحت قاعدہ لرینہ رعایہ خصوصندہ روسیہ دہ تورغوچی خلقلر باشقہ مملکت خلقینہ فاراغاندہ کوب درجہ آرتقہ فالملشردر .

روسیہ دہ تورغوچی خلقلر دیگان سوزدن روسلرغنه دیگان سوز آکلاشلماسون . آوروپا روسیہ سندنہ بولغوچی ایلی غوبیرنا خلقی برگہ حسا بلنہ در .

بزم روسیہ میلکنندہ بالالر تریبہ سی حقتغی سؤال ۷۰ نچی یلدرده غنه قولالرغہ کرہ باشلاب، روسیہ خلقلر آشقماز سزلق عادت اولدیغی سبندن حفظ صحت قاعدہ لر ی حاضرگہ چہ دہ کوب آلغہ کیتما دکنی بالالر نڭ اولومی اثبات ایتہ در . اولوچی بالالرنڭ حسابی فالتراب کیتارک درجہ دہ کوبدر . بر یاش گہ یتما . ینچہ اولوچی بالالر ۱۷۱۹۶۶۱۴ : بر یاشدن اون بش یاش گہ چہ اولوچی بالالر ۱۸۴۰۸۴۹۰۴ در . نہ ایچون بو رقملر کوکل گہ دهشت بیرر قدر کوب ؟ روسیہ دہ گی بالالر تاشلانمش بولوب تیوشنچہ تریبہ یولغنی، بو رقملر اثبات ایتمازی ایکن ؟

بو تاشلانو قارا اشچی وفقیرلر آراسندنہ غنه بولما ینچہ هر فایده تاشلانمش بالالرنی کوررگہ بالالر بولمہ سینہ کرو یتہ چک . بایلرنڭ زور ایولرنندہ گی زینتلی بولمہ لردن بر چیندہ بالالر بولمہ سی اولوب ، اول بولمہ دہ بالالر قاروغہ قویلمش حفظ صحتدن بی خبر نادانلغی آرفاسندنہ اوزینڭ ئله نیچہ بالاسینی قیر یولینہ اوزانمش بر طوپاس فارنچق یا کہ بالا قاروچی قز پادشاهلق سورہ . حفظ صحت گہ موافق تریبہ بولما غاچ ، مسکین بالالرغہ دنیاغہ کیلگا چوک آغرقلر کوررگہ توغری کیل . بو بالالر بولمہ سی دیب آتالمش بولمہ دہ ، بالانی بیلا رسہ ایله بیلاو ، باشی ایلانگانچہ پیشکک تیر بہ تو ، فچقرماسون دیب آغزینہ بوش ریزینی ایمی بیرو ، اول یتماسہ بوتقہ پشروب آشاتو هم بولرغہ اوخشاشلی اشلر اشلانوب طورہ در .

شوینہ سعی قیامق تیوش اولور .

صبی دہ ادب و اخلاقغہ خلاف بر اشنی کورسہ برنچی مرتبہ دہ شلتہ قیلور ، ایکنچی مرتبہ فیلسہ یکل گنہ جزا ویرر . شولایک اولسہ صبی نڭ عیبینی نجسس ایدونی اخلاق علماسی معقول کورمازلر . چونکہ نچار اشنی نجسس ایدوب کوررگہ طرشو ، بتونلای باشرمای (باری بر کورندی و بلندی دیو) جسارت اوزرہ قیلہ باشلاوینہ سبب اوور . اوشنداق بر اش ایچون شلتہ و آچونی تکرار قیلامازغہ تیوش . چونکہ بر نرسہ کوب ، ایشتولسہ اہمیتی فالماوی تجربہ برلن ثابتدر . شول جہتلہ شلتہ نی فسقہ و تأثیرلی گنہ قیلو تیوشدر .

بالا تریبہ سی حقتدہ انسانلر خصوصاً بزم مسلمانلر آراسینہ تارالمش خطالرنڭ برسی : بالانی ناچار اشنی قیلودہ کشی برلن گنہ قورقتمقدر . چونکہ فلان اشنی فیلساک کشی کورر ، رسوای اولورسک ! ، یا کہ حکم گہ تارتلورسک ! دیہ قورقتمق ، کشی کورر مگان یردہ هر نورلی بوزقلقلر قیلوغہ سبب اولور ، بو روشدہ تریبہ ایدلرگان آدم ، کشی آلدندہ صنعی یاخشیلق کورگازوبک ، کشی مطلع اولماسدای اورنک ایکن توبان کشی قیلماسدای فنالقلرنی قیلور . بر آدم یخشیلقنی وجداناً محبت برلن قیلمای ظاہراً گنہ یخشی اولوب یورسہ اول آدمنڭ یخشیلقندہ هیچ بر ثبات و اشانچ یوقدر . صبی نی کیرہک درس و سبق وقتلری اولسون یا کہ باشقہ چہ بوش وقتی اولسون ، وقتی برلن اویناودن بالککلیہ منع قیلمازغہ تیوش ، تاکہ وقتی برلن ادب و اخلاق دائرہ سندنہ اویناب کولسون و حرکت بدنیہ برلن بدنی نڭ صحتنہ سعی قیلسون . چونکہ کون بوینچہ درس یا کہ اش اوستندہ توتاشدن اطورمق ، صیلرغہ دگل الوغلر ایچوندہ معقول دگل ، ضررلیدر . بو اش کیلچکدہ مزاجی و طبیعتی بوزلوب ، عصبی (نیرؤنی) آوروغہ مبتلا اولوبنہ سبب کلی اولور .

عبدالقیوم بہمانی «جولبات»

بالاير تربيەسى حقنە كوپ زمان نيكشروب سويللا-
ديكى سوزلىرى ايله كوب خلقنڭ دقتنى جلب ايتدى.
اول، بالا قار اوچىلرنڭ بالايرنى افبون ايله، مك
ايله يوقلاتوب، اوزلىرى ايچوب ياكە باشقە بوزوق
اشدە بولدىقلىرىنى اثبات ايتەدر. حمايه سز بالاير
شوشى روشدە بالا قار اوچىلر قولندە جزالنوب مشقت
چيىككان وقتدە آنالرى هيچ بر فايغوسز راحتلنوب
مجلسلردە كيىلنوب اوزلرينە كرهك چىكلرنى جيوب
يوريلر. بزم روسيه دەگى ضيالى سانالا تورغان
خاتونلرنى، آنالرنى اوز ذمه لرنده بولغان وظيفه لرنى
اونتوب بالايرى ايله نه روشقە معاملە قىلدقلىرىنى
سويلاب اوتكون نلى ايله آنالرنى هم بالا قار اوچى
لرنى بايتاقغنه جراحىلدى. محبوب جمال آقچورينا.

== يادكار ==

قزان شھرىنڭ اڭ معتبر عالمرندن اولان داملا
عالم جان، داملا عبد الله آپانايوف، داملا صالح جان
حضرتلر و مشهور سودا گرلردن عبد الحميد كازاكوف،
اوتكان ۱۹۰۸ نچى يىل ماى آيىندە حكومت طرفندن
«ۋولوغدا» شھرىنە يبارلمشلىرى ايدى. آنە واردقلىرىن
صوڭ حكومتدن رخصت آلوب داملا عالم جان حضرت
عربستان و سوريە گە، داملا صالح جان حضرت
استانبولغە، عبد الحميد افندى آوروپاغە واڭ صوڭندن
داملا عبد الله حضرت حج فيلور ايچون حجازغە كىدىلر.
مدىتلرى اوشبو يىل ۱۷ نچى مارتدە تولدىغىن بو
كونلردە حضرتلرنڭ هر اوچاوسى دە صاغ و سلامت قزان غە
فايتدىلر، عبد الحميد افندى هنوز قايتوب يتما مشدر.
«ۋولوغدا» شھرىنە واردقلىرىن، نفى خاطرەسى
اولسون ايچون اوشبو دورت ذات برلكدە اولارق
رىملىرىنى چىقارتقانلر ايكان. ايشتە مذكور رسم،
دوستلرينە و خير خواهلرينە، بزدن صوڭ كە چىكلرگە
يادكار اولوب طورسون ايچون اوشبو ۸ نچى عدد
«شورا» غە علاوه قىلنوب يبارلەدر.

خاتونلر اوزلرينڭ روحانى تربيەلرينى آرتىدروب
خطالرينى راست توشنو ايله آڭلاب، بالايرنى
قار اوچ وظيفه لرى ايدىكى بلسه لر اول وقت بالا
لرينى بتونلاي بالا قار اوچىلر قولينە تابشروب اوز
راحتلرينى كوزلە مزلر بلكە بالا قار اوچى قارتچق
ياكە فزچق بولسە دە، بالاير تربيەسندە آنالرغە
ياردمچى گنە بولورلر ايدى.

سلامت عقل ايله اويلاپ قاراساق بالانڭ جسمانى
هم معنوى تربيەسى شول قدر مقدس ھىدە آغر
خدمتدركە آنى يرينە كتوررگە اوزينڭ محبتى شفقتى
ايله راست آنا سانالمش آنالرنڭ كويى يتەچك
در. اما بر نرسە دە بلمگان طوپاس بالا قار اوچينڭ كشى
بالاسينڭ صاغلقتندە نى اشى بار؟ آنى عيب ايتارگە دە
يولى يوق، اول بالايرنى قارارغە آنڭ محتاجلىقى مجبوره
ايتەدر. كوب وقتدە آنڭ اخلاقى بالاتر بيه سينە لايىق
بولماغانغە اول بالاير آڭا آغر يوك بولوب كورونەلر.
اول آنلرنى شولاي كورگاچ قايدە فالدى مرحمت
شفقت ايله يوباتو، نيك ناوشلىرى چقماسون ايچون
بار كويى ايله آغزلرينى قاپلارغە غنە طريشادر.
نادانلىقلىرى ايله صوقر تچقانغە تشبيه قىلنمش
اول خاتونلرى هيچ نرسە بلمادكلردن اوز بالايرنى
ھلاك ايتودە جنائىلى بولسە لردە آنلرنى عفو ايتارگە
يولى بار. آنلر بزدن كوب يىللردن بىرلى كىلمش
فقيرلك محتاجلىق ايله، ايكنچىدن نادانلىق ايله خستە
لر مثالندە درلر. آنلرنى ايلك دارولب آنن صوڭ
عيب ايتارگە كرك. اما يوقارى صنف سانالمش آنا
لر بونلرغە قاراغاندە ئلله نيچە درجە جنائىلدرلر.
ضيالى آنالمش آنالر آچى زحمت ايله دنياغە بالا
كتوردىكلرى صوڭ اوز وظيفه لرينى تمام اولغان صا-
ناپى، ياكە بالاغە قاراب اوزلرينى بالا بولمە سينە
يابوب بارلق لذتدردن ال چىكارگە رضا اولمادقلىرىنى؟
فايو برسى بالايرنى نادان قارتچق قولينە بيگرەك
يوقارى دنياغە دىب سانالمشلىرى «بوننا» دىب آنالمش
بالا قار اوچى قولينە تاشلاب بالايرنى ھلاك ايتەلر.
«پتربورغ» دە بر خاتون دوقتور (طبيبە)

اشعار

ہجولر .

آبدول آبدولیچ کہ .

(« اوغلم ! سیگا شہیتہم »
کیلنم ، سین طسکلا ! »)

ناتارمی ، آرمی سین - بلیمیم اوزگنی ،
عجب تل بوتقاسن طانسق ایتب سین ،
فاچاندان بیرلیدر اقمق ایتب سین ،
کوچہندک ، کوچکہ آکلاندک سوزگنی !

درد مند .

شیخ سعیدین .

بر احمق اویرہتر ایدی ایشہککہ
سویلشمکنک بولن - اینتکدی دائم .
بری کورب ، دیدی آکارغا : ای ، دوست !
بو اشدہ چیکمہ زحمت ، بولما قائم ؛
طنب طورماقنی سین اویرہن ایشہککن ،
سویلشمک سیندن اویرہنہس بہائم !

درد مند .

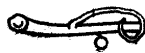
برنچی آپریادہ زیارت پارتیتن بیرگان

« دوستما » .

(آنالار سوزی) .

یوغارغا طاشنی ارغنتقان جولرلر ،
اوز آکقاو باشلارن تیشب اولرلر ؛
تیشک ، طابساک سیگا یابقان ایشکدہ ،
اوزکنک یرتق اوزگدان کولرلر !

درد مند .

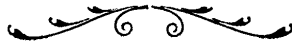

یاز یته

ای قولم ، تیز طوت فلمنی ، شول کاغد اوستینه یاز
یازو تانوغان خلقه بیر سیونچی سین بر آز ؛
ئهیت آلاغه : « ایندی حاضر فارلار اری باشلادی
بته سالقن ، کیتهدر قش ، ایندی کیله بزگه یاز » .
قش بویی یوقوغه نالغان شول طبیعت عالمی
اویغانا باشلادی ایندی ، کونلر اولدی هم دراز .
صحرا ، اورمان ، قوش و ترلک ، هر قایوسی بونلرک
حال تل ایله سویله شه لر : « کیتهدر قش ، یته یاز » .
قش بویی آق طون یابنوب یوقلاغان صحرائی کور
آنده ، بونده بیر آپیلوب آلارا ایندی بر آز ،
اورمان اچنده قارا تال ، هر آغاچدان الگاری
بر لطیف جونلی بر یسن کورستوب ، دبر یتدی یاز
جام ، بللوردن فیولغان نچکه هم قالون چبق -
لر سالنوب توبه لردن ، دیه لر هم یتدی یاز ،
شول چبق لر فی کوره مسک ، بر قویاش قاراو ایله
هر قایوسی تامزادر دانه ، دانه آلماز .
دخی هر بر جان ایه سی بر حرکت کوستروب
یاز یتونک شادلغندن ویره در اول خوش آواز .
یاز علامتی کورنه هر فایه بافسا گده سین
هم فولانغه ایشته در توری تاوش دل نواز
آنده تانا سیکره در ، بونده تایلار کشنیدر
آنده کورکه غولدریدر ، بونده هم فیغلدی فاز ،
اول تاغن آتا کوگار چن توری قوشتانلق ایتوب
انکا کوگار چن یاننده کورسته هر توری ناز :
گورلی گورلی یوریدر اول تیره سنده ایلنوب
منقارندان بوس ایتوب اول قیله آکا کشف زار
دخی صیر چق ایله چبچق آراسنده بر نزاع
اویا حقنده چغادر ، صیر چق ایدوب سر فراز
چبچقه دیر : « اویا بنم ، بکا فویغانلر آنی ،
صایری بلیمسک بیچاره ، بورمه ، کیت ای عقلی آز »
چبچق ایتور : « کیلمشک سین . بن اویاغه مستحق
چونکه بن بو پرده نورام جای وقش هم کوز ویاز » .

فش دن اوركوب چقمى ياتقان جانوارى اورمانلرڭ
بارده كسب گه كرىشه: كرىپه، ارلن، يومران، آس.
فش باباي كيتوب بارا هم صحرا آق طونن صالا
بوزدان آرچولا صولار: بلغه و كول هم تورلى ساز.
اي عزيزم! منثور اوقوب يالوغر بولساڭ اگر
توت اوقو بو منظومه يى، هم قبول ايت، ديمه آز.

آخوند شرف الدين الكوستراماوى (قران)

نوعه

دين و مدنيت . انسانلرده معنوى ترقى اولما-
ديغى صورته مادي ترقى اولماق ممكن دگلدر . اوشبو
سببن هر بر ترقى و مدنيتنڭ اساسى «دين» در .
اجتماعى فلاسفه نڭ مشهورلردن اولان سپنسر:
«امتلرنڭ ادب و فضيلتلىرى هر برى دين گه مستند
اولور . بعض كيمسeler مدنيت نى علم ايله عقل گه بنا
قىلورغه اجتهاد ايتسهلرده بوڭا موفق اولماز كى
كورنورلر» دييور . واقعا ياشلگنده دين تربيه سى
آلمايغى حالده عاليجناب اولارق يتشمش ملحد
و زنديق كورلديكى يوقدر . «المنار»

فرانسىيده اسلاملر حقنده خطبه . فرانسىيده
«ليون» شهرنده اولان «نشر تعليم» جمعيتنڭ بيوك
آدملر حضورينه چيقوب مصر عالملردن محمد ائندى
لطفى جمعه اوشبو مضمونده خطبه سويلامشدر:
«اوچيوز ميليوندن عبارت اولان مسلمانلر آراسنده
بر حرکت وارلغى هيچ كيمه ياشرون دگل . بو حرکت
ايسه دين ايله مدنيت نى تطبيق ايتمكدن عبارتدر .
مسلمانلر مدنيتنى اوزلرينڭ دينلرينه موافق كوررگه
و ايسكى زمانده اولوبده بو كونده اونودلش
علملرينى ترگزوب اوز آرالرينه تاراتورغه و بو نڭ
ايله برابر حاضرگى مدنيتنى قبول قىلورغه طريشه لر .
اسلاملرده اولان حرکت ايشته بوندن عبارتدر .

اوقو - يازو بلمه وچيلار - بر فرانسوز ژورنال-
لينڭ تحقيقلى حسابنه كوره: رومانىا مملكتنده اوقو
باشنه يتكان يا كه اوزغان هر يوز كشينڭ ۷۵ ،
اسپانيا و پورتگيزده ۷۲ سى، روسيه و صربيه ده ۶۲
سى، بلغاريه ده ۵۳ سى، ايتاليا ده ۳۲ سى، آوستريا
مجارستانه ۲۶ سى، يونانستانه ۲۵ سى، بلجيفاده ۱۰ سى،
فرانسىيه، انگلتره و فلنك ده ۲ سى، گيرمانىا، اسويچ
و اسويچره ده بارى برسى اوقو - يازو بلميدر . خلقتى
اوقتو بولنه آوروپا حكومتلىرى هر يل ۹۵۰ ميليون
صوم طوتالر . شوندىن ۴۰ ميليون چمالى روسيه طوتا .
معلملرنڭ سانى - انگلتره ده ۱۷۷ مڭ، گيرمانىا
ده ۱۳۸ مڭ، فرانسىيده ده ۱۵۸ مڭ، آوستريا مجارستانه
۱۲۴ مڭ ۸۵۵ معلم و معلمه باردر . بونلر همه سى ده
دارالفنون يا كه اورطه درجه دارالمعلمينن بترگان
كشيلار . اگر روسيه مسلمانلرى علم و معارف ده
انگيليزلر درجه سنڭ بولسالر بزه ده آنلرنقى درجه سنڭ
عالم ۸۰ مڭ قدر معلم بولورغه تيوشدر .

خاتونلرنى تعليم . مصرده اولان «الجامعه» ده
خاتونلرغه مخصوص ليكسيه (خطبه) لر اوقولورغه
باشلاندى . بو مجلس كه ايرلر حاضر اولورغه رخصت
بوقدر . بو طوغر وسنده اقبال پك كامل كورلدر .

«الهلل»

اوزۇننى صافله . ۸) بخت كه طوغرى كيلوگه اشانوب
طورمه . ۹) هر كشى گه ملايم معامله فيل . ۱۰) اشركك
نى بول .

چيلاي شهونده اسلام قرائتخانه سى . بو
شهرده اولغان عمومى اسلام كتبخانه سىنىڭ بناسى ۱۵۳۰
صوم قىمتىدە اولوب ۲۰۰ صوملىق منقول جھازى وار .
۱۹۱۰ نچى يىل باشىدە جملە كىتابى ۱۲۷۸ دانە و ۸۳۳
جلد . قىمتى ۱۱۴۸ صوملىقدىر .

مطبوعات ادبى . دىن گه و آدمچىلىك گه ، عمومى
ادبلىر گه مخالف اولغان عرض و ناموسلار گه تيولگان ،
غىيبت و نهممت قىلىندىن كورلگان نرسه لرنى باصياز
ايچون ايتاليا مملكتىدە اولغان باصمه خانهلر اوز
آرالرنده انفاق توزومشلىرىدور . بوندن مقصودلرى
ايسه ادب گه خدمت ايتىك و تربيه سزلك اسملرنى
كىله چكلىرىدە فالدرماز سزلىقدىر . (رسول اكرم
عزرتلرى : «المسلم من سلم المسلمون عن يده
ولسانه» همده : «من حسن اسلام المرء تركه ما لا
يعنيه» مضمونده سوزلر سويلادىكى ايچون روسيه
مسلمانلارنىڭ صوفىلرى شايد بواشنى موافق كورمازلر).

چن بخت .

VII

(بحرى بارالله مرادى)

ادهم افندى ايله منيره خانم ، بر برسینه عورلك
بولداس بولوب پارلاشدىلرى بعدنك ، ادهم ، منيرهنى
اوز خانه لرينه كتوروب باشى باشلاديلر . حلیم
افندى ايله فاطمه خانم ، اوغللرى ادهم ايله كيلونلرى
منيره نك حرمتلو رئيسلرى اولنوب چن كوكلدن جناب
حقدن ايزگولك و طنچاق صورابقنه اوطورمقده ايدیلر .

اسلاملارنىڭ اوزلرندن باشقه لرغه فارشو طورمق ، جبر
و جفا ايلامك معناسى ايله اتحاد ايتىكلر ينىڭ اصلى
يوقدر . بو طوغروده يازلمش نرسه لر اصلسزدر .

«اللواء»

كتبخانه مى ؟ . - بو يرنى يازوب او -
طوردىغم وقت يىكى باصلوب چىققان «وقت» نى
كتوروب و بوردىلر . اعلانلر ينه كوز صالدىغمك «شرق
كتبخانه سى» «معارف كتبخانه سى» «عصر كتبخانه سى» ،
«صباح كتبخانه سى» ، «يول كتبخانه سى» ، «شرقك انك
بيوك كتبخانه» ، «ملت كتبخانه سى» اسمىدە اعلانلر كور -
رلدى . بونلر هر برى كىتاب دكانلرى ، كىتاب مغازه
لر يدر . كىتابخانه ياكه كىتابخانه ديه كرك عمومى و كرك
خصوصى اولسون كىتابلر حفظ ايدلنه طورغان اوپلر
و بولمه لر گه ايتولنهدر ، ايدى . خديو كىتابخانه سى ،
كتبخانه عمومى ، بايزيد كىتابخانه سى كى . كىتابخانه
سوزلندن ده كوبراك وقت اهل خيرات طرفىدن وفق
ايدلمش كىتابلر صاقلانمقده اولان اورنلر آكلاشلور
ايدى . نه اولدى ده بزم كىتابچىلر مزاوشبو اصطلاحنى
بوزوب كىتاب ساتوله طورغان دكانلر ينى كىتابخانه
و كىتابخانه ديه آتادىلر ؟ بو اشلىرى معروف بر
اصطلاحنى بوزمق دگلمىدر ؟ احتمال كه بونلارنىڭ
اوشبو اشلىرىدە بزلده كىتابخانه لر اولنمادىغى سبب
اولمشدر . فقط بو كون اولمامش بر شينىڭ ايرته گه
ده اولميه چىغى دعوى ايدلماز . ا گرده بزلده كىتابخانه لر
آچلورغه باشلانسه اوشبو اسمنى اولگى صاحى
دعوى قىلوب آلاچقدىر . شرق ، عصر ، معارف ، صباح ، يول ،
ملت بو حالدىن خبردار اولوب طورسونلر !

بر حكيمنىڭ اون نصيحتى . بر حكيم اوشبو
اون تورلى نصيحتنى ايتوب فالدرمشدر : (۱) راست
سويل . (۲) اشكنىڭ الوغ و كچوك يرلر ينىڭ همه سینه
دقت ايله فارا . (۳) بو ساعتده اشلىر گه ياراغان اشنى
حاضر وك اشله . (۴) هر اشنى محبت ايله اشله .
ا گرده ياكاش قىلغانكىنى بىلسه ك حلق غه فاي تودن
باش تارنمه . (۵) بورچكىنى حاضر وك توله . (۶) فائى
سز ايدىك شلىر گه باغلانوب بورمه . (۷) ايسرنكچ اچمكىدن

بزنگ تاتار ملتی آراسنده شویله بر فائن آنا و فائن آتالر بارکه، اوغللری ایله کیلونلرینک محبتلی یوز بله ن قاراشولرینه کونله شوب حتی کوندوز برکه اطورغانلرن و اوچراشقانلرن کورسه لر زور بر عیب اینوب سویلیار. شوکا کوره بر برسندن آبرلوب طورسونلر و طنچ اطورماسونلر، دیب یوق بر خدمت لرینی تابوب بیچاره کیلونلرینی تا کیچ یانار و قتلری یتکانچی آرتندن توشوب جنتکلب و تیکشروبکنه طورالر. هیچ اورنسز برده سوز چغاروب کیلون بیچاره کیونده بر ایکی مرتبه تیر- گه ب آلونی اوزارینه بر مقدس وظیفه صانیلر. ایشته کوب اورناردهغی کباو آناسی فائن آنالرنک حاللری بویله اولدیغندن، بیچاره بزم ملتیزنگ نی قدر پاش خانملری، یاشله یگنه آله کبک معصوم و معصومه بالاچقرن فالدروب توفراق آستنه کومله لر و فایسی بر فالغانلریده فانسز، حالسز و عمرک آورولر آلوب عمر بویی جفا چیکوب مک بلا وحسرتلر ایله عمر اونکاره لر. کم سبب بولارغه؟ هر قومنگ ترقی و سعادتلی ایچون، کیرهک نرسه لرنگ ایگ مهیمده عائله لرینک تمام اصلاح اولنوب هر نرسه سی ترتیبلی اولارق شول عائله لر ایچنده چن انسانلر یتشووینه موقوفدر. اگر عائله لرده هیچ بر دوستلق و اتفاق اثرلری کورنمه سه، کوندن کونگه سویه ککه تالا- شقان ات صوغشی منظره لر ن کورسه تسه، اول ملت نی قدر اجتهادلرن صرف ایدوب فاراسون، مطلوب بولغان سعادت و راحتارگه نائل بولاچق توکلدر. منه حلیم افندی ایله فاطمه خانم، عائله حقده بویله چه حاللرنی گوزل توشنمش که سنه لردن اولوب ادهمنی او یله ندرگاچ، نی روده معیشت این چکلرن و نیندی طرز لرده عائله نی یاشاته چکارن فکراب قویمشلر ایدی. نیوشلی تدبیرلر آلدن حاضرلر ب قویلسه، اش وقتنده آپتراب طوررلق بولمی، بیک یکلک بله نگنه نتیجه گه نائل بولالر. منه حلیم و فاطمه لر اوشبو فکرارنی کوبدن توشنوب کیلچک کونلری ایچون مخصوص پلان حاضرلر قویمیش

ایدیلر. بناء علیه ادهمنی او یله ندرگاچده طنچلق اوزره یاشامغه باشلادیلر. عائله لرنده وقت بوشقه کیچرلمیدر ایدی. هر وقتنگ اوزینه مخصوص بر اشن تعیین اینوب شول ترتیبلرنی هیچ بوزمیلر ایدی. ادهم افندی، رفیقه سی منیره گه کونده بر نیچه وقت تعلیم بیرگه باشلادی. اوقو، یازو، دین و ادب کییلردن گوزل خبردار بولوب بر قش ایچنده منیره خانم یاخشوق معرفتلی بر خانم اولمش ایدی. ترکچه کتاب و یازولرنی مشقتسز اوقی آلا، یازوویده درست و املاغه موافق روشلرده اولوب کوندن کون اجتهاد اینوب تحصیلنه دوام ایتمک ایدی. منیره عافله و تراضعلی بر خانم اولوب فائن پدری حلیم افندی ایله فائن انکالی فاطمه خانمگه تیو- شلی خدمتلرنی اینودن هیچ باش تارتمیدر ایدی. حلیم ننگ عائله سنده گی آشاو، ایچو، یاتو، طورو، اوقو، یازو، پشرو، چیکو و تگو کبی عائله گه منا- سبتلی اشلر هر بری بیک ترتیبلی و تمام تیوشلی وقتنده ایدی.

جناب حق حضرتی بنی آدمنی خلق ایندوکنه، برابر «عقل» دیگان قیمتلی بر جوهر نیده احسان بیورمشدر.

آدمنگ حیواندن آیرماسیده، شول عقل ایله اولدیغی شبهه دن خارجدر. آدم هر نه راحت و سعادت، عقل و آکا فوشلغان «تجر به» دیگان شیلردن تابادر.

بزنگ تاتار ملتینک ضعیفلیگینه بیوک سبب شول فقیرلکدر. آچه بولماسه، هیچ شی اشله بولمایا- چاغی بارچه مزنگده معلومیدر. بزنگ بیچاره تاتار خلقی یلدن یلغه فقیرلنه، نیندی زور زور بایلرمر اعلان افلاس ایته لر. موکا سبیده: خلقمزنک «اقتصاد» دیگان شیدن بتون بتونه خبرسز بولوب عائله لرینی غایت مسرفانه روشده یاشاتولریدر. بسای لرمزنک عائله لرنده گی آشاب ایچولر، قوناق چافرولر، قداغی و قداچه بولوب چابولر، کیف و حضورلقغه چغولر، نظر دفت و اعتباره آلسه، کابل نادان و هنرسز،

ايدى . نيدندى بىزنىڭ خلىق رومان و حكايه كىتابلىرىنى
فقط بىر معنى سىزلىق نظرى بىلەنگەن قاراب بىردە بارا-
نمىلىرى ، لىكىن قارالغان فىكرلارنىڭ آغارووينە ، تعصب
و جىھالت ايلە قاپلانغان فىلېلرنىڭ آچلووينە ايكى اؤل
كېرەك نىرسەدە غېرىتلى حكايه و مىلى رومانلاردى .
باشقىە مىلتلر جىملەسى ، تىرقىگە يوز طوتقاندا اؤل رو-
مان ، حكايه و تياتر رسالەلىرى يازوب اوز طور-
مىشارىنىڭ نى روشدە ايدىكىنى تمام تصوير ايدىوب
كورسەتكەنلر . بعض ناچار عادتلىرىنى باشقىە مىلت
كىشىلىرى كوروب كولىمىدىن بورون اوزلىرى سىزوب
كولوب و خورلاب نىچكىدە ارالرىدىن بوغالتورغە طر-
شقانلر . روسلرنىڭ گوگل نام بىر مىررلر بوطوغرو
دە مشهور بىر ذات بولغان . بىنا ئىلە بىزنىڭ قايسىسى
بىر رومان و حكايلەر يازوب شىغلە نوچى ياش اديبلر
مىزگە اول بىزنىڭ مىسلمان خلىقنى خورلاب يازغان
دىب اظهار عداوت ايتىمەنچە ، مىلتىمىزنىڭ ناچار حاللىرىنى
و كىلەچەك كولىمىزنىڭ قورقنچلى ايدىكىنە ، بو بىچارە
يورەگى يانغان ، مىلت و دىنىن قىزغانغان دىگان فىكر
لرنى چىقاروب اوزىنە بانماينچە يازدوقىنە قاراب بىخىشى
بىر نظر مىحاكەمەدىن كىچىرگە تىوش فرداشلىر ! حقىقت
ايچون هر نەدە جان قىربان اولمايدىر

بىز اوزاق مىسئەلگە كىروب كىتىدك . بو اورىندە
يازىلووى بىر آز اورىنسزاق كىبى كورسەدە ،
كېرەكلى بىر بىخت بولغانغە كورەگنە يازدىق . ايندى
كىلىك ادھم و مىنرەنىڭ حاللىرىنى . ادھم ايلە مىنرە بىر بىرىنە
مىختىلى و بىر بىرىدىن رضا اولوب ياشامەن ايدىلر . مىنرە ،
ادھمدىن ياخشى نەلىمىلر آلوب علم و مىرفىدىن گوزلچە
خىردار بىر خانم اولدى . حتى روسچەدە اوقو ، يازو
و سويلەش قىدر اشمالىق پىدا ايتىشى ايدى . بو
وقتلىردە ادھم ايلە مىنرەنىڭ رىقىق الحبات اولوب پار-
لاشدىقلىرىنى تمام ايكى سەنە قىدر وقت كەچەش اولوب
والدەلك و بالا تىرىبەسەنە دائىر يازغان كىتابلىرىنى مطالعە
قىلورغە حاجت توشدى . كىلەچەك معصوم بالالارنىڭ
سەادتى ايچون حاضردىن اولك وقت قاچىمەنچە تىوشلى
حاضىرلىكىنى كورە باشلايدىلر . اوشىنداق حلىم افندى

تىرى يارى بىلەنگەن اش بىرتوب بايلىق اسمەن كوتەر-
گان ، قانن قورساق آيزىلارمىزنىڭ كىلەچەك كولىرى
بىك تەلىكەلىدىر . آنا باباسىدىن بىرلى باي و شىهرتلى
بولوب كىلىگان تىجار افندىلر بىزنىڭ مىلت آراسىندە
ھىچ يوق دىب ئەيتورلىككىدەر . بايراقلىردىن كوروب
مطلق نفس و سودا اسىرى بولغان آز سومالى قىردا-
شىلارمىزنىڭ حاللىرى بىگىرەكە قىزغانچىلدىر . بىك تىز
وقتدە كىسەنى آرقوب فقير بولوب يورگانلارمىزنىڭ
عددى بىك تأسىلى روشلىردە در . درىست ، باشقىە
مىلتلىردەدە اورىنسز بىرگە آقچە سىزف ايتولر يوق
دىگىلر ، حتى قايسى بىرەلرندە بىزنىكىندە نىچە الوش
آرتق و زوردر . لىكىن آلارنىڭ باي شىركىتلىرى ، علم
و مىرفىتلىرى ، ھىر و صنەتلىرى ھىچ اوزلىرىنە بىتمەز
و توكىمىزلىك بىر مىلدىر .

بىنا ئىلە بىر كون ھىچ پارەسز بولوب آچ قالسە
لر ، ايكىنچى كونى كىسە طولى آقچە غە مىلك بولوب
نى اسىنى نى كېرەك هر قايسى سىنى حاضىرلى آلار .
اما بىز آقچەسز بولوب فالسەق نى اشلى آلارمىز ؟ !
قارت ، قارچق و بالالارمىز تىلانچى بولودىن ، مىلا و ايشا-
نلارمىز دىعا ساتودىن ، باشلارمىز ژولك بولوب كىسەگە
كوردىن ، ياش خاتون و قىزلىرىمىز فاحشە بولوب باردا كە
چىردىن باشقىە نىگە يارىمىز ؟ ! تأسى !

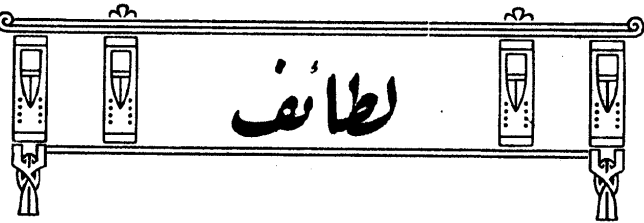
مىنە حلىم ايلە فاطمە كىبى ياخشى عائلە باشچىلر
مىز بىزنىڭ هر خانەلىردە بىرەر و ايكىشەردىن بولسەلر
ايدى ، مىلتىمىز بىك تىز تىرقىگە يوز طوتوب استىقبالمىزدە
امىدىلى و كوكلىنىدە ياخشى شادلاندىرلىق روشلىردە
سىزلور ايدى .

حلىم ايلە فاطمە خانەمنىڭ باشقىەلردىن آرتق و بىخىشى
عائلەنى توشىنولرىنە اصل نى سىبب ايلە اولغانون
البتە توشونمەك اىستە و چىلر بولور . حلىم افندى ايلە
فاطمە خانم هر ايكىسىنى كچوك وقتلىرىنە گوزل تىرىبە كور-
مىگانلر ، اوقوغان بىرلىرىدە شول ايسكى مىمام ايسكى
طاس تاتار مىدرسەلىرى بولغان ، لىكىن آلارنىڭ بو
روشەدە مىمىتلى و آچىق فىكرلى بولولرىنە ايكى زور
سىببە ، « مىطبوعات » و « ادبىيات » دىگان نىرسەلر

سعادتنى كونلر يەز اولور ايدى . بو خصوصلرده هر فايسى مز قولدن كېلگان قدر خدملترنى ايتودن هيچ تارتناينچه ملتنگ سعادتنه اسلاميت نك رواجنه خلوص قېلردن چاليشمايدير . عاجزلريده ملته بر آز نمونه چك اولمازمى اميدى ايله اوشبو اثر عاجزانهمى تعريبه جرئت ايندم .

ادهم افندى ، ملتنه قولندن كېلگان قدر ملتنگ سعادتى ايچون چان آتارغه حاضر طورغان بر آرسلان ايدى . اگرده بويلا آرسلانلر يەز چوق اولسه ايدى ، ملتەز بو يكرمنچى عصرده الفى با مسئلەلرى ايله باش واتماينچه چن شهرتلى و بيوك بر ملت اولور ايدى

« صوك »

۷۹

حضرت عيسى نك كوكدن اينمكى انكار قېلور ، بونى مجلسك اولان خلقلار ايشدوب بيلوب قالسونلر ، اميدى ايله بر آدم ، چيدين كلمش مسافردن : « تقصير ! آخر زمانده حضرت عيسى كوكدن يرگه اينچكميدر ؟ » ديه صور مش . بونك قصدينى سيزديكندن مسافرده : « اينچك واينديكى ايله سزنگ كنى خنزيرلرنى اولدره چك ! » ديه جواب ويرمشدر .

۷۸

بر برينه يول ويرشمايدكلرى سببلى بالچق غه باتمش روس يكىنى ، اوزينك قارشوسينه كلوچى مسلمانغه آچيغى كلديكندن : « دوغوز ! » ديمش . مسلمانده بوگا فاراچ : « پك گوزل : اوكازلى اولنده اوكازلى ملا لقمان حكيم قنظرف و ! » ديمشدر . (گويأ بر برينه اوزلر ينى تقديم ايتشمش اوله لر) .

و فاطمه خاننده اوغللرى ادهم نك بالاسون كورمك ايچون چان آتوب كوتوب طورمقده لر حتى اسمنه قدر بيله تعيين ايتوب قويملر ايدى .

بزنگ خلق دخيده بالاغه اسم بيرگانده ده بيك اعتبارسز بولالر . مثلاً ياخشى و گوزل ذاتلر مزنك كوب اورنده اسملرى بيكباو ، بيكتيمر ، بيكچنتهى كى مجوسيلكدن قالغان اسملر بولا ؛ فحش ، فسق و فساد ايچنك قايناغان تاتارلر تاج الدين ، ضياالدين ، نور الله ، نبى الله و خير الله ديمك كى اسملرگه مالك بولالر . و نيچه ايشان وملا بالالرينك اسملرى ايكي و اوچ تورلى كتاب اسملرى اولوب ، نادان خلقنگ لميده ياخشىلاب كيلمه نيچه تورلىسى تورلى روشده بوزوب ئه يته لر .

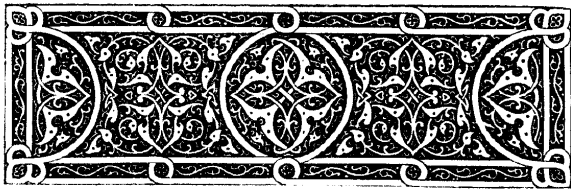
حليم افندى اوغلى ادھمنى اويله ندر و ب عائله حاللرينى تمام بر ترتيبكه سالغان كيك اصول معيشتلرينه ياخشى پورتمگه باشلامش ايديلر . دنياده ياشامق ايچون تامين معيشت مسئلهسى ايك برنچى مهم اورنى طونمقده در . حليم افندى كنديسى بر فر و كته كىبتى طونوب تجارت ايله مشغول ايدى . اما ادھم ايسه ، بر نيچه ارمن و يهود كشيرلى ايله شركتكه قوشلوب بر مطبعه صانوب آلدقنلرندن غزته ، كتابلر و غيرى شيلر طبع ايتوب كسب ايلامكده ايديلر . بناء عليه اقتصاده بيك دقت بيورمقده معيشت جهت لرينده گوزل روشده تامين ايتوب هيچ كمسه يه بورچلى و محتاج اولمايوب ياشامقده ايديلر . عائله لريده طنچ ، معيشتلريده ياخشى ، نه گوزل طورمش !

منيره اوزينك بغتلى ايدوكندن بيك فوانوب هر وقت جناب اللهغه چوق تشكرلر ايتمكده ايدى . هيچ نرسه ، بر سببىز بولمى ، جناب حق هر نرسه نى بر سبب و حكمتكه موقوف ايتوب ياراتقان . لكن بز بنده لر غفلت ايتوب تيوشلى سبب و تده بيرلرينه كرشمه دوكمزدن كوب وقت حاللرمز بيوك مشكلاته دوچار اولمقده در . بناء عليه ياخشى معيشت صاحبلمزدن اورنك آلوب طورسوق ، استقبالمزده

حاللرنی نه کبی شیلرگه اسناد ایدوب یاز دگنر و بوکبی الوغ دعوالرنی کیملرگه تایانوب مطبوعات قه عرض ایتدگنر؟» دیمشله. ائندی ایسه: «بن بونی رشید فاضینک مرآتلرنده اوقودم» دیه جواب ویرمشدر.

۸۰

شهر باقچه سنده بر غیمناز یستکه ایله سویلاشوب یوری طورغان یاش بر یکتنی کوروب، تاتار بای لرندن بر یسی: «انم بزنگ مسلمانلرغه بو روشده خاق کوزی آلدنده مارجه ایله سویلاشوب یوررگه یارامی، اویالورغه کرک!» دیه وعظ ایتورگه باشلا دیغنده یکتیت: «بو وعظکنی فلان اورامده وفلان نومیرلی یورنده یاشروب آصری طورغان سویبارکه مارجه کنی تاشلاغان صوگ بکا کیلوب سویلارسن، یارارمه؟» دیه جواب ویرمشدر.

«امام غزالی» رساله سینین انتقاد.

I

بیوک ذاتلرنک ترجمه حاللرنی بیلک نهیب اخلاق حقنده خدمت ایده چکی شبهه سز. لکن بویل خدمت ایتدرمک تکفیله شجاعت و افتدار علمیسینی مدحه غلو ایدوب ده انتقاد ایدلنه چک حاللردن اکثریا کوز یوموق حقیقت حالده ترجمه حالگه خیانت اولور. انسان نه قدر بیوک اولسون کنه خطادن خالی اولمیه چغی، لا اقل یوزده بر قصوری اوله چغی معلومدر. بناء علیه بر ذاتنگ ترجمه سی حقنده معلومات ویرمک ایستیان ذاتلر، شول کیسه نیچوک اولور ایسه شویله کوسترمالیدرلر.

روسیه تربیه عالملری آراسنده، بوریس غادونوف حقنک راز دیستوینسکی ایله پوشکین یازمش ترجمه حاللر مقبول دگلدلر. زیرا بونلرنک اولگیسی

۷۶

انسانلرنک اصلری میمون دیه اعتقاد ایتنکده اولان کیسه لرنک فکرلرینی سویلاوچی بر فیلسوف گه روحانیلردن بری اعتراض ایتک اولوب: «بزم اصلمز نیچون میمون اولسون!» دیدیکنده فیلسوف: «عفو ایدگنر، سز انسانلردن میمون اولمش مخلوقلر اولدیغنر ایچون بنم سوزم سزه عائد دگلدلر!» دیمشدر.

۷۷

زور امیدلر ایله چیسطای شهرینه واروب ذا کر حضرت که انابت کتورمش بر ذات «ایشان حضرت سینى بویله مدح قیله وشویله تحسین ایتدر» سوزینی ایشتمک طمعسی ایله، زور بر مجلسده اوزینه یاقین اوطورمش بر آدم گه خطاب ایله: «یه ملا غلمان! شیخ حضرت بنم حقه نه لرسویلیدر؟ سن آنک خاص مجلسده شی اولدیغک ایچون سرلرینه مطلعسین!» دیمش. غلمان آخوند حضرتلری «سزنگ حقنرده - ایچکان آرافیلرینی توگوب بتروب بولسه امید یوق دگل - دیه سویلیدر» دیمش.

۷۸

«اصول جدیده ایله بالا اوقوتوق حقنده بزنگ - بخاری شریف - ده عادت بولمغان، تعامل یوق، شونک ایچون بز بوکارضا بولمایمز» دیگان بخارالی بر عالم گه فزانلی بر یاش سوداگر: «افندم! قوللری غنه دگل حتی موینلری کوکرکاری آچیق روشده اوینی طورغان روس قزلرینی سیرکنده تماشا قیلوب حضورلانوب اوطوردقنرنی کوردک یوقسه بوشی خواجه بهاء الدین دن عادت اولوب قالمیشیدر؟» دیمشدر.

۷۹

اوزینه کوره بر دعوانی اثبات ایتک اولوب، فرانسه دولتنده بو حال شویله و بویله دیه عربض و عمیق معلومات صاتوب مقاله یازوچی بر افندبگه «عجیاسز، فرانسز چه وروسچه، حتی عربچه و ترکچه نی گوزل بیلما دیکنر و اجتماعی فنارنگ اسملرینی اولسون ایشتمادیکنر حالده فرانسزلرده اولان بویل

جوابلری اوزندن غیریلرنی برشی آخلاماز قدر درجه گه تنزیل ایدوب، جاهلر بلکه حیوانلره اوله چق خطابلر قوللانمشدر. بوده غزالینک هضمسز طوغر وسی ده تربیه سز اولدیغینک اثریدر».

معلم حکایتی بونده تمام اولدی. بو حکایتده احتمال قصورلر واردر و احتمال که انتقادغه ائک لایق اولان شیلر قالمشدر. غزالینک اوزینک استاذینه کیفی کندیکنی بن هم بر اثرده کورمشیدم. بنم آغلادیغمه کوره غزالینک «نظامیه» درسلرینی تاشلاب غزلت ایتمه سی خلقنی تعجبه سالوب، ترجمه حالینه فقط سوز کوبایتک و بو اشلرند خلقلر طرفندن محاکمه ایدلمک فصدینه مبنیدر. لکن غزالینک بو حقه اوزینک یازمش شیلری (امام غزالی رساله سی بیت ۳۵) اول اشلرینک سببنی کلیا باشقه تورلی کورمشمشدر. ایهدی اوشبو مسئله نی محاکمه ایدوب حقیقتنی نشر ایتمکگز مطلوبدر. ع. سوبندک. «اونا»

تصحیح .

۷ نچی عدد «شورا» ده «تقریض» باینده ایکی سطر عبارت توشوب قالغان. «ناظمه الزهر» خصوصنده اولغان «شیخ زین الله افندی» جمله سینی: «شیخ زین الله حضرتلرینک ولد نجیبلیری ملا عبدالرحمن افندی» دیه اوقورغه و «جواهر الايقان» خصوصنده اولان «کتابلری» سوزینی «ترکستان طرفلرند اوشبو طرزده اعتقاد کتابلری» دیه اوقورغه تیوشلی. قام ایله توزاتولسه دخی ده یخشیراق اولور.

محرری: رضا الدین بن محمد الدین.

ناشرلری: محمداکر و محمداکر رامیفلر

نه درجه ده تقریبط ایتسه صوگغیسی شول درجه ده افراط ایتمشدر.

اخلاق تصفییه سی و عالی جنابلق خصوصا ملیت اورلغینی ساچار ایچون صوگ پیداغوغیا عالملری خاص برکشی بیوغرافیه سندن بیگراک، خیالی ترجمه حاللر انشاسینه نشبث ایتمشلردر. ترجمه صاحبینک، بر حسن خلقنی سویلادیکی صوگ تابان تابانه ضد اولان ایکنچی برسینی سویلامک حقیقتا اخلاقغه خدمت ایتمی، دعواسنده درلر.

بن شو یاقین آراده «امام غزالی» رساله سینی اوقوب چیقدم. مقصدم غزالی ترجمه سی ایله آشنا اولمق، طوغر وسی غزالینی تانیق ایدی. غزالی حقنده بر روس معلمندن ایشتدیکم سوزلر درست اولمش ایسه «امام غزالی» رساله سینی یازوچی اخلاقغه خدمت ایتمک امید ایله غزالی ترجمه سنک بر آز شمارهته نوشدیکی خاطره کلور.

نمسه عالملرندن «کوشن» نک «غزالی ترکلگی» اسملی اثرینی اوقومش روس معلمی مذکور اثردن نقل ایله دیبور: «غزالی مرتبه و شهرت سویار، خصوصا بیوغرافیه سپنه مال ایدوب فالدرراق غریب و قزق حاللرنی اشلامکنی ایستر، شوکا اقدام قیلور لکن آچوچان و هضمسز بر ذات اولمش. استاذی امام الحرمین بر کون «یا فقیه!» دیه خطاب ایتدیکینه خورلانوب کیفی کیتدیکی یوزینه چیقمشدر. اگرده غزالی مرتبه و شهرت سومامش اوله ایدی «یا فقیه!» خطابنه نیچون کیم سنور ایدی؟ نظامیه درسلرینی تاشلادیغی ایله اوزینک ترجمه حالینه حقیقتا عجب که فالدرراق بر سرمایه بر افمشدر. استوی علی العرش - مسئله سنده محمود ز محشری گه ویرمش

«شورا» اورنبورغده اون بیش کونده بر چققان ادبی، فنی و سیاسی مجموعه در.

ТАКСА ЗА ОБЪЯВЛЕНІЯ: НА 2-й СТР. ОБЛОЖКИ
30 КОП., НА 3 и 4 СТР. — 20 К. ЗА СГРОКУ ПЕТИТА.
АДРЕСЪ: г. Оренбургъ, Редакция журн. „ШУРО“.

آبونه بدلی: سنه لک ۵، آلتی آیلق ۲ روبله ۶۰ کاپک.
«وقت» برلن برگه آلوچیلرغه:
سنه لک ۹، آلتی آیلق ۴ روبله ۶۰ کاپک در.

« شرق كتابخانه سى » نده مصر - استانبول - هند -
 بيروت مطبوعاتی كلیتلی صورتده موجود در .
 مكتب و مدرسہ لری ایچون هر فندن، هر توری درس
 کتابلری، کوبلب آلفوچیلرغه غایت آرزان بهایله کوندرلمکده در .
 مفصل « اسامی الکتب » بوش یبارلور .
 زادانکسز نالور ایله یبارلماس. بر سپارش (زاکاز)
 نك دورندن بری قدر زادانکسز یباریلورگه تیوشلی .
 بوچنه مصارفی آلوچیدن .

شوق کتابخانه سى
 ضایحی : احمد اشحاقی
 اور شوق شیشه زنده
 نه نایسی ۱۹۰۶
 Адресъ: Орскъ, Оренбург. губ.
 Ахмеду Исхакову.

« تل یاریشی »
 مجموعه سی
 باصلوب تمام اولادر .

« وقت » مطبعه سنده
 هر توری کتابلر، خط و اسچوط بلانقهلری،
 کانویرتلر، طوی و ضیافت ایچون زاپیسکه لری،
 تبریک هم ویزیت کارتوچکه لری نفیس
 و گوزل روشده اشلنه در . چیتدن صوراً -
 توچیلرغه تیز مدتده اشلنوب یبارله در .
 آدرس :
 Оренбургъ, Редакция газ. „ВАКТЪ“

« کریمفی، حسینفی شرکتی، کتبخانه سنده
 کلیتله موجود کتابلر :

» ۵۳ ة ۳۹	المرأة الجديدة II	بهاسی بوچته ایله	مشهور خاتونلر اثر
» ۴۸	دور عالم اثر عبدالرشید ابراهیم ۴۰	دور عالم اثر عبدالرشید ابراهیم ۴۰	رضاء الدین بن فخرالدین ۱ صوم - ۱ صوم ۲۰ تین
» ۴۲	دهریلرک مذهلر فی ابطال و آنلرنک مذهلرینی	دهریلرک مذهلر فی ابطال و آنلرنک مذهلرینی	تذکره مستوره یاش
» ۲۰	و حاللر فی بیان	و حاللر فی بیان	فزله هدیه ۲۰ » ۲۴
» ۲۹	مناصب دینییه اثر رضا الدین	مناصب دینییه اثر رضا الدین	ترك خانملری فرانسوز چه دن
» ۲۵	بن فخرالدین	بن فخرالدین	ترجمه ۸ » ۱۰
» ۲۹	خزینه وزیمستوا مكتب	خزینه وزیمستوا مكتب	مسلمه لری حریتی اسلام فزینک
» ۲۹	وزکات اثر ر. فخرالدین	وزکات اثر ر. فخرالدین	اولگی و حاضرگی حالی محرر سی
» ۲۹	پاپالر و ملالر یاخود ابوان	پاپالر و ملالر یاخود ابوان	گلنار خانم، ر. رفیبفی ترجمه سی ۵ » ۷
» ۲۹	غوس تاریخن بر واقعه	غوس تاریخن بر واقعه	خانملره مخصوص عائله درساری
» ۲۹	اسلام و هانوتو مؤلفی محمد	اسلام و هانوتو مؤلفی محمد	محرری ملک زاده فواد ۴۰ » ۴۸
» ۲۹	عبده، مترجمی ذ. قادری	عبده، مترجمی ذ. قادری	تحریر المرأة ۱ مؤلفی قاسم
» ۱۲	واق بورچ اورنلری	واق بورچ اورنلری	بك امین ۲۵ » ۲۹

ОРЕНБУРГЪ } Т В У „КАРИМОВЪ, ХУСАИНОВЪ И К О“
 ياكه У Ф А

«وقت» اداره خاھ سینک اوز مطبعه سنده نفیس روشده اعلا کاغدگه باصلوب چققان تو باندگی اثرلر اداره ده هم مشهور کتابچیلر ده صاتلمقده در. اداره دن یوزلب الو چیارغه مخصوص اسکید که قیلنور. آدرس: „ВАКТЪ“ редакция газ. Оренбургъ.

ایکنچی مرتبه باصلوب چقدی:

رحمت الیه نك عمومیتی مسئله سی محترم موسی افندی بیگیفی نك فوزغاتوی ایله کوتار بلوب هر یرده منا- ظره و تورلی قیل قال لرگه سبب بولمش ایدی. حقیقنی ایضاح ایچون محررمز رضاء الدین حضرت بو مسئله ده علماء کرامنک اثرلرن تفتیش قیلوب مشهور مجتهد «ابن الفیم الجوزیه» حضرتلرینک «سادی

رحمت الیه

مسئله سی

الارواح» کتابنده غی بو خصوص نی جامع فصلندن اقتباس همده اوز طرفندن بیک مفید شیلر علاوه ایتوب بیک فیئتی بر اثر میدانغه کتورمش. برملب ۱۰ تین، پوچته ایله ۱۲ تین.

اثر رضاء الدین بن فخر الدین. اک معتبر اصلردن آلتوب یازلمش بر اثر بولدیغی جهندن هر کم ایچون، خصوصا مکتبده بالارغه اوقتور ایچون، غایت موافق بر اثر در. هر کم آکلارلق صورتده پیغمبرمنک حیاتی، نبوتی و اشلری بیان قیلنمشدر. نفیس صورتک، بویاولی رامکاده باصلغان؛ غایت یاخشی کاغده. حقی ۲۰ تین، پوچته ایله ۲۴ تین.

محکم

استانبولده مکتب سلطانی مآذونلردن عنمان جلیلر اثری. ابتدائی ورشدی مکتبلرده اوفونمق همده بولای مطالعه ایدوب فائلمک ایچون غایت آچیق ترکی نلک «تاریخ اسلام» ۲ نچی مرتبه باصلوب چقدی. حقی ۱۸ تین، پوچته ایله ۲۲ تین.

تاریخ اسلام

گیمنازی وریالی مکتبلرده درس ایتلوب اوقتولا طورغان درس کتابلردن استفاده ایله فاتح کریهوف و نورالدین آغه یف طرفندن ترتیب ایدلگان بو جغرافیا کتابی اوز تلمزده برنجی مرتبه اولرق باصلمشدر.

جغرافیای عمرانی

تلی آچیق، افاده سی یکل، مکتبلرده درس کتابی اوله رق قبول ایتلورگه بیک مناسبدر. معلملر بر مرتبه بو کتاب ایله طانشسه لر آلوب اوز شاگردلرینه تدریس ایته چکری وفائلسی کوب کوریله چگی شبهه سزدر، نفیس روشده باصلغان و ۱۰۰ بیتدن آرتق اولان بو کتابنک بهاسی بره ملب ۳۰ تین، پوچته مصرفیله ۳۶ تین.

اصول جدیده نك شرعا وعقلا مقبولیتی هم آنک سلفلر اصولی ایدیگی حقده، باشنده مشهور الشیخ زین الله النقشبندی حضرتلری بولدیغی حالک، ترویسکی علماسینک امضاسیله اعلام نامه، عمومی نصیحت هم «وقت» طرفندن قوشلغان بر مقدمه دن عبارت آچی ترکی نلده بر رساله اولوب گوزل روش ۲ نچی مرتبه باصلوب چقدی. بهاسی ۵ تین، یوزی ۳ صوم.

ترویسکی علمای

و اصول جدیده

